

66.

The background of the page is a stylized representation of the flag of the Republic of Uzbekistan. It features a blue upper section with a white crescent moon and twelve white stars, a white middle section with two red diagonal stripes, and a green lower section with a white and blue floral pattern.

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ: АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛЛАР

Ўқув — услубий қўлланма

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги
Андижон вилояти ҳокимлиги
З.М.Бобур номли Андижон Давлат университети

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ:
АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛЛАР
(Ўқув - услубий қўлланма)

Андижон - 2003 й.

66.3
M-60

Масъул муҳаррир: Ўзбекистон Республикаси «Маънавият ва маърифат» маркази
Андижон вилояти бўлими раҳбари А. Нурматов.

Тақризчилар: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси
фалсафа кафедраси профессори, социология фанлари доктори А. Холбеков.
Филология фанлари номзоди, доцент М. Саидхонов.
Фалсафа фанлари номзоди, доцент Б. Қ. Охунов.

Ушбу ўқув - услубий қўлланма З. М. Бобур номидаги Андижон Давлат Университети Услубий
кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган.

Мазкур қўлланма Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фанидан маъруза
ва амалий машғулотларни олиб боришда фойдаланишга мўлжалланган. Унда, шу фан таркибига
кирган асосий мавзулар бўйича муҳим бўлган муаммоларни ёритишга ҳаракат қилинган.

Қўлланмани тайёрлашдан асосий мақсад — миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва
тамойилларини ўзига хос услубда ёритиб бериш, инсоният тарихида юзага келган турли ғояларни
таснифлаш, уларнинг ўзига хос жиҳатларини очиб бериш ҳамда миллий истиқлол мафкурасини
халқимиз, аввало ёшлар онгига, қалбига сингдиришнинг усул ва воситаларини кўрсатиб беришдан
иборат.

Қўлланма талабаларга ушбу фандан дарс беришда кўرғазмалилик усулидан кенгроқ
фойдаланиш имкониятини оширади, деган умиддамиз.

Мазкур қўлланма Олий ва Ўрта махсус ўқув юртлари, ўрта мактаб ўқувчилари, ўқитувчилари,
талабалар, магистрлар, аспирантлар, докторантлар ҳамда маърифат изловчи кенг китобхонларга
мўлжалланган.

Муаллиф: Фалсафа фанлари номзоди, доцент
Камолитдин Абзалович Юнусов

Муқаддас Ватанимиз истиқлоли, миллатимиз озодлиги йўлида чет эл босқинчиларига қарши курашган, ammo бугунги миллий мустақиллигимизни кўрмай оламдан ўтган ва шаҳид бўлиб кетган улуг аجدодларимизнинг пок руҳи ва ёрқин хотирасига бағишлайман.

Муаллиф

СЎЗ БОШИ

Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош ғояси — озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишдир. Бундай ҳаётни барпо этиш эса ўз-ўзидан, осонликча бўлмайди. Жамият миқёсида халқимизнинг, Ўзбекистонда яшаётган барча фуқароларнинг миллати, диний эътиқоди, қайси ижтимоий гуруҳга мансублигидан қатъий назар, ягона мақсад йўлида баҳамжихат меҳнати, ижтимоий фаоллиги ва уларнинг барчаси учун манфаатли бўлган ғоя атрофида бирлашиб фаолият кўрсатиш орқалигина тинч, эркин ва фаровон ҳаётга эришиш мумкин.

Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов таъкидлаганидек, - *«Ҳозирги энг муҳим, энг долзарб вазифамиз — жамият аъзоларини, аввало, ёш авлодни камол топтириш, уларнинг қалбида миллий ғоя, миллий мафкура, ўз Ватанига меҳр — садоқат туйғусини уйғотиш, ўзлигини англаш, миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялашдан иборатдир. Турли фикрлар ва қарашларни бирлаштирадиган ягона мезон — бу миллий ғоя ва миллий мафкурадир».*

Бу ғоя халқимизнинг азалий эзгу орзулари, мақсад ва интилишлари, бунёдкорликка асосланган қарашлари, менталитетининг мазмун — моҳиятини ифодалайди.

Миллий истиқлол ғоясини халқимиз, аввало ёшлар онгига, уларнинг қалбига синдириб бориш ҳозирги даврнинг энг долзарб сиёсий — ижтимоий, маънавий — мафкуравий моҳиятга эга бўлган муҳим масаласидир. Миллий истиқлол ғоясини омма, хусусан ёшлар онги ва қалбига синдириб бориш, унинг ишлаш механизмнинг амал қилиши жамият ижтимоий — сиёсий, иқтисодий ва маънавий барқарорлигини таъминловчи энг кучли восита бўлиб хизмат қилади.

Бу механизмни амал қилиши эса, энг аввало, жамиятимизда яшаётган ҳар бир фуқаро, ижтимоий гуруҳ, қатлам, касб-кор эгаларининг ижтимоий манфаатларини рўёбга чиқариш билан боғлиқ.

Миллий истиқлол ғояси том маънода фидойилик ғоясидир. Унинг заминида миллий озодлик тушунчасининг устувор ва етакчи ўринда туриши, ватан мустақиллиги, халқимизнинг орзу — интилишлари, шунингдек, ёруғ келажакимиз тўғрисидаги ғоялар мажмуи ётади.

Ўзбекистон Республикасида яшаётган ва ўз тақдирини шу муқаддас замин билан боғлаган ҳар бир киши бугунги кунда «Мен Ватаним равнақи учун нима иш қилаяпман?» деган масъулият туйғусини кундалик ҳаёт аҳтиёжига айлантириб олмоғи лозим.

Ҳар қандай ғоя ва мафкура жамият миқёсида муайян изчиллик билан омма онгига сингдириб борилса, охир — оқибат давр тақозоси билан кўпчилик дунёқарашини эгаллайди. Буни тарих такрор ва такрор исботлаган. Эзгуликка, умуминсоний ва миллий қадриятларга, муқаддас ислом динимизга, ўтмиш тарихимизнинг улкан меросини ўзида мужассамлаштирган миллий истиқлол ғояси яқин келажақда миллатимиз, жамиятимиз маънавиятининг мустаҳкам ва қудратли асосига айланиши муқаррар. Бунинг учун халқимизнинг фидойий кишилари — зиёлилар, илғор фикр намоёндалари ўзларининг беминнат меҳнати билан омма орасида, айниқса, ёшлар ўртасида миллий истиқлол ғоясини кенг миқёсда тарғиб қилишлари даркор.

Таълим тизимининг барча бўғинларида миллий истиқлол ғоясини фан сифатида ўқитилиши ҳам ўзининг самарасини бериши аниқ. Ёшлар онгида унинг асосий тушунчаси ва тамойилларини сингдириб бориш, амалий ҳаётда уларни тадбиқ қилиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бу фан таркибига кирган кўплаб тушунчаларга ҳозирги давр талабларига мос ҳолда аниқлик киритиш, уларни тўғри талқин қилиш ҳам муҳимдир. Бунинг учун «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича янги адабиётларга, ўқув қўлланмаларига аҳтиёж туғилаётгани бежиз эмас.

З.М.Бобур номли Андижон Давлат Университети, Ўзбекистонда демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти кафедраси мудир, фалсафа фанлари номзоди, доцент, Камолиддин Юнусов томонидан тайёрланган ушбу ўқув-услубий қўлланмаси «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фанини ўқитиш жараёнида зарур бўлган адабиётга бўлган аҳтиёжни маълум жиҳатдан қондиради, деган умиддамиз.

Мазкур қўлланма Президентимиз Ислам Каримов томонидан кўрсатиб берилган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фанининг асослари, йўналишлари бўйича ёзилган. Қўлланмада Президентимиз илгари сурган ғоялардан унумли фойдаланилган. Ўтмишда яшаб ўтган, халқимиздан етишиб чиққан улғу мутафаккирларнинг илғор қарашлари, ғоялари ҳам қўлланмада ўз ифодасини топган.

Ушбу қўлланма «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича мукамал дарслик яратиш йўлидаги дастлабки, уринишлардан бўлиб, аниқки, камчиликлардан ҳам холи эмас. Бу, табиийдир. Зеро, ҳар қандай янги илмий ижод намунаси замон синовларига дош бера олса, у янада мукамаллашиб сайқаллашиб бораверади ва қимматини йўқотмайди.

Азизбек СОДИҚОВ - Андижон вилояти ҳокими ўринбосари

КИРИШ

Ўзбекистон халқи ўзининг буюк келажагини барпо қилиш йўлида оғишмай улкан муваффақиятларни қўлга киритиб, жаҳон ҳамжамиятига дадил кириб бормоқда. Миллий мустақилликни қўлга киритган кундан бошлаб, тарихан қисқа даврда Ўзбекистон асрга татигулик ижтимоий тараққиёт йўлини босиб ўтди.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамияти қаторида янги юз йилликка—XXI асрга ва учинчи минг йилликка қадам босди. Янги аср кўпчилик олимлар, давлат арбоблари томонидан турлича номлар билан аталмоқда. XXI асрни «ахборот асри», «юқори технология ва автоматлаштириш асри», «Кибернетика асри» ва шу каби илғор фан ютуқлари билан боғлаб номламоқдалар. Бу фикрларни рад этмаган ҳолда айтмоқчимизки, XXI аср — бу инсон салоҳиятининг, ақлий қобилиятининг чексиз имкониятларини очиш ва янада ошириш асри, бир сўз билан — маънавият асри бўлади.

Президентимиз Ислам Каримов 1996 йил 24-апрелда Парижда ЮНЕСКО ижроия кенгаши сессиясида сўзлаган нутқида: *«Мен XXI аср маънавият, маърифат асри, илм-фан, маданият ва ахборот асри бўлишига қатъиян аминман»*¹ - деб бежиз айтмаган.

Шунинг учун ҳам, Ўзбекистон Республикасининг XXI асрдаги ижтимоий тараққиётининг энг муҳим, устувор йўналишларидан бири сифатида - жамият маънавиятини янада юксалтириш вазифаси кўрсатилди. Бу, бежиз эмас. Чунки маънавий жиҳатдан етук бўлган шахс ҳар қандай давлат мустақиллигининг, барқарорлиги ва боқийлигининг асосий гаровидир.

Ўзининг мустақил фикрига эга бўлган, ўз Ватани, миллати равнақи йўлида ҳалол меҳнат қиладиган, имон-эътиқодли, виждон амри билан яшайдиган шахсни тарбиялаб етиштириш-жамиятимиз маънавий ҳаётини юксалтиришдаги асосий вазифалардан биридир.

Жамият мавжуд экан, унда янговчи турли ижтимоий гуруҳлар, диний эътиқод, миллат ва касб-кор вакилларининг ўзаро фарқ қилувчи манфаатлари ҳам мавжуд бўлади. Улар ўз манфаатларини, мақсадларини амалга ошириш учун онгли равишда ҳаракат қиладилар ва фаолият юритадилар. Уларнинг ўзаро фарқ қилувчи манфаатларини ягона байроқ атрофида, ғоя атрофида бирлаштириш эса мамлакат равнақининг гаровидир.

1. И.А.Каримов, Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд, Тошкент, «Ўзбекистон» нашриёти, 1996 й. 339-бет.

Президентимиз кўрсатиб берганидек, «МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРМАЙ, ТАЪЛИМ ТАРБИЯ СОҲАСИНИ ИСЛОҲ ҚИЛИШ, ОДАМЛАРНИНГ ОНГИНИ ЎЗГАРТИРИШ, УЛАРНИ УМУМБАШАРИЙ МАҚСАДЛАР САРИ ЙЎНАЛТИРИШДЕК МУРАККАБ ИЖТИМОИЙ ВАЗИФАЛАРНИ ЕЧИШ МУМКИН ЭМАС».¹

Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар фанини таълим тизимининг барча бўғинларида ўқитишнинг жорий қилинганлигидан асосий мақсад ҳам шундан иборатдир. Ушбу фанни ўқитишда, миллий истиқлол ғоясини ёшлар онги ва қалбига сингдириб боришда, албатта, Ватанимиз, миллатимиз равнақини кўзлаган илғор ғоя ва қарашларга таянмоқ жоиз бўлади.

Ундаги кўплаб тушунчаларга оидлик киритиш, ҳозирги давр талаби даражасида таъриф бериш ўта муҳим масаладир. Чунки айрим тушунчаларга эски, шўролар тузумида ҳукмронлик қилган, моддиюнчилик ва даххрийлик ғояларига асосланган коммунистик мафкура нуқтаи назаридан қарашлар ҳанузгача, айрим ҳолларда кишилар онгида сақланиб қолган. Уларни бартараф этиш эса миллий истиқлол ғоясига, миллий истиқлол мафкурасига асосланган янгича тафаккурни шакллантириш орқали амалга оширилади.

Ўқувчилар эътиборига ҳавола этилаётган мазкур ўқув—услубий қўлланма айнан мана шу мақсадни ўзида мужассамлаштирган.

Миллий истиқлол ғояси ва миллий истиқлол мафкурасининг асосий тушунча ва тамойиллари, қўлланмада Президентимиз Ислом Каримов асарларида илгари сурилган ғояларга таянган ҳолда ва улар асосида тушунтириб берилган.

1. И.А.Каримов, Хунёрликка даъват. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги мухбирининг саволларига жавоблари. Тошкент. "Ўзбекистон" нашриёти, 1999 йил.

Биринчи қисм. Миллий ғоя ва мафкуралар тарихидан.
Ғоя ва мафкура тушунчалари, уларнинг моҳияти ва мазмуни

Ғоя

Инсон тафаккури маҳсули бўлиб, муайян мақсадни амалга ошириш учун нарса ва ҳодисалар тўғрисида илгари сурилган изчил фикрлаш шакли

Муайян бир ғоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бўлади. Агар у юксак ижтимоий мазмунга, бой маънавий асосга эга бўлиб, инсониятнинг эзгу интилишларини, мақсад ва манфаатларини ўзида ифодалаган бўлса воқеликка айланади.

Характерига кўра

Асосий турлари

Мазмун-моҳиятига кўра

**Ижтимоий
ғоялар**

Жамият ҳаёти тўғрисида, унинг турли соҳалари (иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маънавий) га тааллуқли, муайян тарзда изчилликка эга бўлган янги фикрларнинг илгари сурилишини ўзида ифодалайди.

**Сиёсий
ғоялар**

Жамият сиёсий ҳаётига тааллуқли муайян сиёсий мақсадларни амалга оширишга йўналтирилган ва манфаатларни ўзида ифодалаган қарашлар, фикрлар.

**Илмий
ғоялар**

Табиат, жамият ва инсон тўғрисида, оламнинг нарса ва ҳодисалари тўғрисида яратилган муайян фикрларнинг илгари сурилиши.

**Бунёдкор
ғоялар**

Умуминсоний қадриятларга асосланган, юксак ижтимоий мазмунга, бой маънавий асосга ва демократик тамойилларга эга бўлган, инсониятнинг эзгу интилишларини, мақсад ва манфаатларини ўзида ифодалаган, жамият ва миллат равнақиға хизмат қилувчи ғоялардан иборат.

**Бузғунчи
ғоялар**

Умуминсоний қадриятларга зид келувчи, жамият тараққиётига тўсқинлик қилувчи, инсоният, миллат, халқ ва инсон бошиға кулфат келтирувчи ва ҳалокатға элтувчи ғоялардан иборат.

Мафкура

Мафкура — (арабча сўз бўлиб, нуқтаи назарлар, эътиқодлар тизими, мажмуи маъносини англатади) — жамият, унинг тузилиши, ривожланиши йўлларида ўзида ифодалаган, ижтимоий фаолият дастури ва мақсадига эга бўлган сиёсий — ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадий, фалсафий, илмий қарашлар ва ғоялар тизимидир.

Мафкура ижтимоий борлиқнинг яъни, кенг маънода жамият ҳаётининг маънавий - сиёсий инъикосидир. Унинг шахс оғида акс этиши ва шахс томонидан англаниб, бир бутун тизим ҳолига келтирилиши (масалан, миллий мафкуранинг) билан жамият ҳаётида руҳий таянч бўлиб хизмат қилади. Чунки мафкура жамият ҳаётида инсон онги орқали унинг амалий хатти-ҳаракатига таъсир кўрсатади.

Характерига кўра

У ёки бу ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият аъзолари манфаатларини ифодаловчи ва ҳимоя қилувчи муайян сиёсий фаолият стратегиясига эга бўлган, тизимлашган ғоялар, қарашлар бирлиги.

Сиёсий мафкура

Олам, табиат, жамият ва инсон моҳиятини илоҳий асосда тушуни-тирувчи, диний дунёқарашни, эътиқодий, туйғуни, анъана ва маросимларни ўзида мужас-самлаштирган, тизимлашган ғоялар мажмуи,

Диний мафкура

«Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёқарашни ва менталите-тига асосланган, айни вақтда шу халқ, шу миллатнинг келажакини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ - равишан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида ўзига хос кўприк бўлишга қодир ғояни мен жамият мафкураси деб биламан».

Ислам Каримов.

Миллий мафкура

Асосий турлари

Мазмун-моҳиятига кўра

Прогрессив мафкура

Умуминсоний қадриятларга асосланган, юксак маънавий асосга ва демократик тамойилларга эга бўлган, кишиларнинг эзгу мақсад ва манфаатларини ўзида мужассамлаштирган, жамият равишига хизмат қилувчи сиёсий, ахлоқий, диний-фалсафий, илмий мазмунга эга бўлган мафкуралар.

Реакцион мафкура

Умуминсоний қадриятларга зид келувчи, инсон, муайян ижтимоий гуруҳ ва миллат ҳақ ҳуқуқларини поймол қилувчи, демократик тамойилларга асосланмаган ҳар қандай ғоя ва қарашларни ўзида ифодалаган мафкура.

Сиёсий мафкура

У ёки бу ижтимоий гуруҳ, миллат ва жамият аъзолари манфаатларини ифодаловчи ва ҳимоя қилувчи, муайян сиёсий фаолият стратегиясига эга бўлган, тизимлашган гоялар, қарашлар бирлиги.

Прогрессив моҳиятга эга бўлган сиёсий мафкуралар жамиятнинг, ижтимоий гуруҳ ёки миллатнинг манфаатларини назарий жиҳатдан асослаб, ижтимоий сиёсий ҳаракатларга аниқлик киритади ва ижтимоий куллари руёбга чиқаришга сафарбар қилади.

Асосий турлари

Ижобий моҳиятга эга бўлган

Либерал

Консерватив

Миллий истиқлол
мафкураси

Экологик-сиёсий
мафкура

Салбий моҳиятга эга бўлган

Фашистик

Коммунистик

Шовинистик

Анархистик

Диний – сиёсий мафкуралар

Ижобий моҳиятга эга бўлган сиёсий мафкуралар

Либерал мафкура

Либерал лотинча «эркин» деган маънони англатади. Бу мафкура умуминсоний қадриятларга асосланган бўлиб, жамият аъзоларининг табиий, ижтимоий келиб чиқishi ва мавқеидан, диний эътиқодидан қатъий назар барчанинг қону олдida тенглиги, эркинлиги ғоясини илгари суради. Унга кўра, ҳуқуқий демократик давлат тузумигина ҳар бир фуқаро манфаатларини химоя қила олади. Ғарб либерал мафкурасида жамият ва давлат манфаатларига зид бўлмаган шахс манфаатлари биринчи ўринга қўйилади.

Консерватив мафкура

Консерватив (лотинча «сақлаш» деган маънони англатади) мафкура — ҳар бир миллатнинг азалдан сақлашиб келаётган анъана ва қадриятларига, урф-одатларига, қарашларга асосланган. Унда шахс манфаатларидан кўра кўпроқ умумжамоа, миллат ва жамият манфаатларига эътибор қаратилган. Бу мафкура ижтимоий тартиб қоидаларни, ахлоқий қадриятларни авайлаб асраш, оилавий урф-одатларни сақлаш ва уларни келажак авлодларга бус бутун етказиш ғоясини илгари суради.

Диний - сиёсий мафкура

Жамият, миллат ва давлатни ижтимоий-сиёсий жиҳатдан ривожланишини диний ахлоқий қадриятлар асосида олиб бориш ғоясини илгари сурувчи мафкуралар (М: «Христиан-демократик», «Ислоҳ тараққиёт йўли» каби)

Миллий истиқлол мафкураси

Миллат ва миллий давлатнинг ижтимоий-сиёсий жиҳатдан ўзгаларга тобеъ бўлмай, эркин ва озод бўлиши, ўзини-ўзи идора этишга қаратилган, уларнинг истиқболини белгилайдиган аниқ дастурий асосга эга бўлиб, миллат орзу-умидлари, қарашлари, ғояларини ўзида ифодалайди ва илгари суради.

«Жамиятимиз мафкураси халқни - халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат қилсин». *Ислом Каримов.*

Экологик-сиёсий мафкура

Ер юзи аҳолиси — кишилар, халқлар, давлатларнинг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, асраб-авайлаш, экологик онг, маданият ва тафаккурни юксалтириш ғоясини илгари суради.

XX асрда ер юзида инсон фаолияти туфайли экологик хавф-хатар кучайди. Инсониятнинг бундан буён яшаб қолиши учун табиатни асраб авайлаш мақсадида бир қанча халқаро экологик ташкилотлар ва ҳаракатлар фаолият кўрсатмоқда (ЭКОСАН, Грин Писс («яшиллар ҳаракати»), «Ўсимлик ва жониворларни химоя қилиш халқаро жамияти» ва бошқалар).

Салбий моҳиятга эга бўлган сиёсий мафкуралар

Фашистик мафкура

Фашизм (италиянча «бирлашма» деган маънони ашлатади) зўравонликка асосланган бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини муайян миллат, ижтимоий гуруҳ манфаатларига зўрлик, куч ишлатиш орқали бўйсундиришга ийтилади. Унинг асосий ғояси миллий тенгсизлик, тоталитар давлат сиёсий бошқаруви ва тартибни жорий қилишдан иборат.

Фашизм дастлаб XX асрнинг 20-30 йилларида Италияда, Германияда тарқалди ва давлат мафкураси даражасига кўтарилди. II жаҳон урушини келтириб чиқарди. Ҳозирда, бир қатор Европа ва Америка мамлакатларида неофашистик («нео», юнонча «янги» маъносини ашлатади) қарашлар, сиёсий ҳаракатлар мавжуд.

Коммунистик мафкура

Сиёсий мафкура шакли сифатида XIX асрнинг 2-ярмида Европада шаклланиб, 73 йил давомида Шўролар даврида давлат мафкураси сифатида амал қилди. Бу мафкура умуминсоний ва демократик тамойилларга зид бўлган, синфийликка ва йўқсиллар синфининг зўравонлигига асосланган тоталитар тузум ғоясини ўзида ифодалаган ҳамда илгари сурган.

Шовинистик мафкура

Муайян шахс, миллат ва давлатни бошқалардан устуун қўядиган, уни мутлақлаштирадиган мафкурадир.

Шовинизм — XIX аср бошларида Францияда император Наполеон шахсига сўғинишни бошлаб берган унинг офицери Н. Шовен номи билан боғлиқ.

Шовинизм — сиёсий мафкура шакли сифатида миллий адоват, бошқа миллатларга, давлатларга нисбатан нафрат, камситиш ғоясини илгари суради. Унинг «улуғ миллатчилик шовинизми», «улуғ ҳукмдорлик шовинизми» каби кўринишлари мавжуд.

Анархистик мафкура

Ҳокимиятсизлик, ҳар қандай давлат тузилишини, қонунчилиكنи инкор қилиб, шахсни сиёсий, иқтисодий ва маънавий тартиб-қоида, нормалардан озод қилиш ғоясини илгари суради.

Анархизм — сиёсий мафкура шакли сифатида XIX асрнинг ўрталарида Европада шаклланиб, XX аср бошларида бир қатор давлатларда тарқалди. Ўзининг изчил сиёсий - маънавий дастурига ва асосига эга бўлмаганлиги сабабли, ҳозирга келиб анархистик ғоялар сиёсий мафкура сифатида ўз мавқеини йўқотган.

Диний - сиёсий мафкура

Жамият, миллат ва давлат ҳаётини фақат диний ақидалардан келиб чиқиб бошқариш зарурлигини илгари сурувчи мафкуралар. Улар ҳар қандай дунёвий, демократик тамойилларни, миллий қадриятларни тан олмасликка асосланган реакцион мафкуралардир (Вахҳобийлик, Ҳизбут — таҳрир кабилар).

“Инсонийлик моҳияти ҳақиқий бахт — саодатга эришув экан, инсон бу мақсадни ўзининг олий ғояси ва истагига айлантириб, бу йўлда барча имкониятлардан фойдаланса, у бахт - саодатга эришади”.

АБУ НАСР ФОРОБИЙ. Ғозил одамлар шахри

Миллий ғоя

Миллат тафаккури маҳсули бўлиб, миллат равнақи йўлида унинг орзу-умидларини, эзгу мақсадларини рўёбга чиқаришга қаратилган, унинг туб манфаатларини ўзида мужассамлаштирган илгор фикрлар мажмуидир

«Миллий ғоя халқнинг миллий манфаатларидан келиб чиқади ва уни ўзида ифода этади».

Ислом Каримов.

“Эркин фуқаро — онгли яшайдиган, мустақил фикрга эга бўлган шахс маънавиятини камол тоғтириш бизнинг бош миллий ғоямиз бўлиши зарур”.

Ислом Каримов.

Миллий ғояни илгари суришдан мақсад: “Эркин фуқаролик жамиятининг маънавиятини шакллантириш, ... озод, ўз ҳақ - ҳуқуқларини яхши танийдиган, боқимандаликнинг ҳар қандай кўринишларини ўзи учун ор деб биладиган, ўз кучи ва ақлига ишониб яшайдиган, айна замонда ўз шахсий манфаатларини халқ, Ватан манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган комил инсонларни тарбиялашдан иборатдир”.

Ислом Каримов.

“Миллий ғоя, миллий ифтихор кундалик машаққатли ишларимизда ва бунёдкорлик фаолиятимизда кучимизга куч, ғайратимизга ғайрат қўшиб, ҳақиқатан ҳам келажаги буюк давлат қураётганимизга мустаҳкам ишонч бағишлаб, руҳимизни баланд, белимизни бақувват қилишига ишонаман”.

Ислом Каримов.

“Миллий мафкура — бу халқнинг, миллатнинг ўтда ёнмайдиган, сувда чўкмайдиган ўлмас эътиқодидир”.

Ислом Каримов.

Миллий мафкура

Миллатнинг мавжудлиги ва тараққиётини таъминлашга йўналтирилган ғоявий қарашлар тизимини аниқлаб, миллатнинг ўзига хос хусусиятлари, урф-одатлари, характерини ўзида мужассамлаштиради.

“Жамиятимизнинг мафкураси шу жамиятнинг таянчи бўлмиш оддий инсон ва унинг манфаатларини ифода этиши, халқимизнинг бехатар, тинч-омон, фаровон, бадавлат турмушга эришиши учун куч-ғайрат манбаи бўлиши лозим”.

Ислом Каримов.

Миллий мафкура — миллатни, миллий давлатни юксак ижтимоий тараққиёт йўлига бошлайдиган, унинг йўналишларини ўзида ифодалаган, Ватаннинг эркин ва озод равақ топишини таъминлашга қаратилган ғоялардан иборат. Шунингдек, миллий мафкурамиз — ўз моҳиятига кўра, халқимизнинг асосий мақсад, манфаатларини ифодалаган, унинг ўтмиши ва келажагини бир-бири билан боғлайдиган, асрий орзу-истакларини амалга оширишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир.

Миллий мафкура миллий ғоя асосида таркиб топади. Чунки, жамият, миллатнинг яшashi учун муайян бир ғоя унинг аъзолари, ҳар бир вакили онгини эгаллаши ва уларни шу ғоя атрофида бирлаштириши зарур.

МИЛЛИЙ МАФКУРАНИНГ АСОСИЙ ФУНКЦИЯЛАРИ

Миллий мафкуранинг асосий функциялари (вазифалари)

1. Дунёқарашлик функцияси. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида яшаётган фуқаролар оғида, уларнинг қайси миллат, ижтимоий гуруҳ ёки дин вакили бўлишидан қатъий назар, давлатимизни ҳар жиҳатдан мустақил, барча миллатлар ва давлатлар қаторида тенг ҳуқуқли эканлиги тушунчасини шакллантиради. Нафақат ўзбек миллатининг, балки Ўзбекистонда яшаётган барча миллатлар, халқлар вакиллари, турли ижтимоий гуруҳлар вакили бўлишидан қатъий назар, уларнинг шу Ватанга чексиз ҳурматини, садоқатини ва ватанпарварлигини оширади, уларнинг қалбида, дунёқарашда шундай туйғуларни мустаҳкам ўрин олишига хизмат қилади.

Ҳали ҳам шўро тузуми мафкураси таъсирида дунёқарашни қотиб қолган кишилар оралида йўқ эмас. Ўзга миллатга тобелик ҳисси бундай кишиларнинг ўз шахсий манфаатларини, ҳузур ҳаловатларини миллат манфаатларидан устун қўйиши асосида юзага келтирилган. Оз-моз имтиёزلарга эга бўлиш уларнинг миллий ғурурини, ифтихорини яқсон бўлишига кифоя қилган. Бундай қусурларни йўқотишда миллий мафкуранинг дунёқарашлик функцияси муҳим аҳамият касб этади. Бу функция Ўзбекистон фуқароларида дунёвий ва диний дунёқарашни ўзаро уйғун ҳолда тасаввур қилишни, мустақиллик дунёқарашини, давлат, миллат ишига фидойиликни, унга садоқатли бўлишни, Ватанни севиш, миллатпарварлик ғояларини сингдириш каби юксак туйғуларни шакллантиришни кўзда тутди.

2. Қадриятли функцияси. Миллий мафкуранинг қадриятли функцияси ижтимоий воқеликни акс эттирибгина қолмай, балки уни баҳолайди ҳам. Бир бутун қадриятлар тизими орқали миллий мафкура жамият ҳаётига таъсир кўрсатади. Бу жиҳатдан ўзбек халқи ўзининг бош миллий урф-одатлари, қадриятлари бонча миллат ва халқларда учрамайдиган ўзига хос хусусиятларига эгадир. Уларни ҳар жиҳатдан кенг ривожлантириб бориш миллий мафкурани қадриятли функциясининг жамият маънавий ҳаётида салмоқли амал қилишини таъминлайди.

3. **Тарбиявий функцияси.** Миллий мафкуранинг тарбиявий функцияси нафақат маънавий муносабатларда, балки кишиларнинг кенг ижтимоий фаоллиги доирасида амал қилади. У, шахс, миллатнинг илмий дунёқарашини шакллантиришга, ватанпарварлик ғояларининг, ҳис-туйғуларининг омма оғида, қалбида сиғишига, миллатпарварлик руҳининг кучайовига олиб келади.

4. **Шахс, миллат манфаати, интилишлари ва мақсадини ҳимоя қилиш функцияси.** Миллий мафкуранинг бу функцияси энг аввало ўзбек миллатининг, Ўзбекистон ҳудудида яшаётган барча кишиларининг, уларнинг қайси ижтимоий гуруҳга, диний эътиқодга ва миллатга мансуб бўлишидан қатъи назар ягона мақсадга - мустақил, эркин ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти қуришдек буюк мақсад учун курашга, интилишга йўллайди. Бу функциянинг амал қилиши ҳозирда жуда катта ижтимоий-сиёсий ва маънавий аҳамиятга эгадир. Миллий мафкуранинг ушбу функциясининг қай даражада амал қилиши, ўз навбатида, миллий мафкуранинг жамият миқёсида шаклланишини таъминлашга ҳам хизмат қилади. Бу функция нафақат мамлакат ичида, балки халқаро миқёсда ҳам давлатимизнинг обрў-эътиборини орттиришга таъсир кўрсатади.

5. **Миллий мустақиллик асосларини мустаҳкамлаш ва ғоявий жиҳатдан таъминлаш функцияси. (Мафкуравий иммунитет).** Миллий мафкуранинг бу функцияси Ўзбекистонда яшаётган ва ўз тақдирини шу муқаддас замин билан боғлаган ҳар бир киши қалбида "Мен Ватаним равнақи учун нима иш қилияман?", деган маъсулият туйғусини шакллантириш ва ошириб бориш орқали мамлакатимизнинг миллий мустақиллик асосларини мустаҳкамлаш ва ғоявий жиҳатдан таъминлашга хизмат қилади.

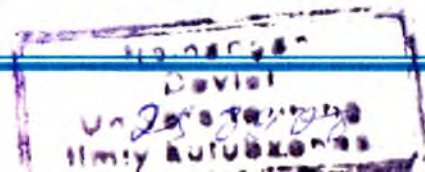
Миллий мафкурамиз ўз моҳиятига кўра, давлатимизнинг сиёсий-ҳуқуқий, иқтисодий, маънавий асосларини мустаҳкамлашга ва ғоявий жиҳатдан таъминлашга йўналган. Ўзининг инсонпарварлик тамойиллари орқали кишиларда Ватанга муҳаббат туйғуси, ўз она тилига муҳаббат, она, аёлининг муқаддаслиги каби юксак ғоявий эътиқодни янада мустаҳкамлашга таъсир кўрсатади. Ёшлар оғининг ёт мафкуралар эгаллаб олишига йўл қўймайди ва уларда мафкуравий иммунитетни ҳосил қилади.

6. Бирлаштирувчилик ва уюштирувчилик функцияси. Миллий мафкура ғоялари жамиятни, миллатни янгилаштиришга, йўналтирилган бўлиб, ўзида кўп қиррали сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, миллий ва бошқа манфаатларни инфодалайдн ҳамда уларни умумдавлат, миллат мақсадлари йўлида ягона ижтимоий — маънавий оқимга бирлаштиради. Аҳолининг барча қатламларида давлатнинг амалдаги қонун-қоидаларини эътироф этишга, қадриятларини ҳурмат қилиш ҳиссини шакллантиради. Миллий жинслик ўзаро биродарлик ҳиссини янада оширади. Айниқса ёшларда ватанпарварлик ҳиссини шакллантиришга хизмат қилади.

“Миллий мафкура воситасида элу юрт бирлашади, ўз олдига буюк мақсадлар қўяди ва уларни адо этишга қодир бўлади. Миллатнинг, халқнинг ҳамжихатлиги эса ҳар қандай тараққиётнинг гаровидир”. *Ислом Каримов.*

7. Ташкиллаштириш ва сафарбар қилиш функцияси. Миллий мафкура жамиятимиз аъзолари, энг аввало, ёшлар, оддий инсон онги ва қалбидан чуқур ўрни эгаллаб борган сари, уларни олий мақсадимиз - ҳуқуқий демократик давлат, эркин фуқаролик жамиятини барпо қилишдек буюк ишга сафарбар қилиш кўлами кенгайиб боради.

Миллий ғоя кишилар онги ва қалбидан қанчалик чуқур жой эгаллаб борган сари, Ватан ишқи билан ёнган шахс маънавиятини камол топтириш имконияти ортиб боради. Қисқасен, Ватанимизда истиқомат қилаётган каттаю кичик, ёшу қари, оддий инсондан торттиб то мансабдор шахсгача - барчани ягона мақсад сари сафарбар қилиш вазифасини бажаради. Бу тажриба ҳозирда юксак тараққиёт даражасига эришган АҚШ, Германия, Франция, Швеция, Япония, Жанубий Корея каби мамлакатларнинг яқин тарихида синовдан муваффақиятли ўтганлиги фикримизга далил бўла олади.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 1.

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Қадимги дунё бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг
ўзига хос характерли хусусиятлари

Қадимги
Шарқ
бунёдкор
ғоялари ва
таълимотлари
(Ҳиндистон,
Хитой,
Марказий
Осиё)

Буддизм,
Брахманлик

Ҳар қандай моддий бойликдан ва зўравонликдан воз кечиб, одамларни бу дунёдаги азоб ва зулмдан халос этиш ғояси илгари сурилган. Бу ғоя асосида 4 та ҳақиқат ётади: азоб уқубатнинг мавжудлиги, унинг сабаби борлиги, уларни бартараф этиш мумкинлиги ва бунинг йўли, иложи борлиги.

Зардуштийлик
(Зардушт)

Зардуштийликнинг муқаддас китоби «Авесто»да эзгу тангри-Ахур Мазда билан инсоният душмани Ахриман ўртасида азалдан кураш боради. Эзгулик билан ёвузлик, бунёдкорлик билан вайронгарчилик ўртасидаги кураш тимсоли сифатидаги бу олишувнинг пировардида эзгулик яъни бунёдкорлик ғалаба қилади.

Конфуций,
Даосизм (Лао-цзы)
Мо-цзы

Конфуцийнинг (эр. ав. 551-479 й.) ижтимоий-ахлоқий ғоялари «Лунь Юй» асарида ўз ифодасини топган. Унда инсонни кадрлаш, севиш, ҳар нарсадан улуғ билиш, ота-онага, устозга нисбатан чексиз ҳурмат билан қараш каби ғоялар илгари сурилган.

Даосизм (Лао-цзы эр.авв. VI-V асрлар) ғоялари Дао қонунарига асосланган бўлиб, улар оламнинг универсал ва ўзгармас қонунаридир. Кимда ким уни бузса ҳалокатга дучор бўлади. Бу таълимотнинг асосий ғояси: инсон фаолиятини бошқара билишлик ва соддаликни буюк ҳикмат сифатида юксак кадрлайди.

Мо-цзы (эр.авв.479-400) таълимотининг асосий ғояси: Оддий халқнинг чин ва азалий мақсад муддаоси-тинчлик осойишталик ва манфаатдорлик бўлиб, ҳар қандай хавф-хатардан ва қашшоқликдан эса йироқ бўлиш истагини амалга оширишдан иборат бўлган.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 2

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Қадимги дунё бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг
ўзига хос характерли хусусиятлари

Қадимги
Юнон ва
Рум бунёдкор
ғоялари ва
таълимотлари

Гомер, Гесиод,
Демокрит
(э. авв. VI-V аср.)

Инсон ҳаётининг мақсади — ўз ҳаёти давомида бахтга эришмоқ, ҳаётий эҳтиёжларини оқиллик билан қондириб боришдан иборат, — деб ҳисоблаганлар. Инсонни жисмоний куч ёки пул эмас, балки тўғрилиқ, донишмандлик тўла бахтли қила олади. Бундай бахтга таълим ва тарбия орқали эришилади.

Афлотун
(э. авв. 427-347 й.)

Афлотун ўзининг «Давлат» номли асарида идеал давлат — ҳуқуқий тамойиллар тўла амал қиладиган жамият тўғрисидаги ғояларни илгари сурган. Бундай давлат қурилишининг олий-бош тамойили — ижтимоий адолат бўлмоғи лозим, — деб ҳисоблаган. Идеал давлатнинг бош мақсади фаровон ҳаётни таъминлашдан иборат, — деб билган.

Арасту
(э. авв. 384—322 й.)

«Сиёсат» номли асарида жамият ҳаётининг сиёсий, иқтисодий ва ахлоқий муаммолари тўғрисидаги ғояларни баён қилган. Унда — демократик тузум, озод фуқаро тўғрисидаги ғояларни илгари сурган. Бундай жамиятда — ҳар бир фуқаро ўз орзу-мақсадига эришмоғи лозим. Қуллик эса бундай имкониятдан маҳрум этади, деб барча кишилар тенг ҳуқуқли бўлиши ғоясини илгари сурган. Ўз даврида тенг ҳуқуқлилик ва озодликка эришиш йўлларини кўрсатиб берган.

Сенека
(э. авв. 465 й.)
Неоплатонизм (Плотин,
Порфирий, Прокл)
(э. авв. IV-III аср.)

Бахтли ҳаётга эришиш учун инсон ўз ақл-заковоти билан иш кўриши, табиат ва жамият қонунларига амал қилган ҳолда яшашни лозим. Ҳамма ҳикмат-шундадир.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 3

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Ўрта аср бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг
ўзига хос характерли хусусиятлари

Ўрта аср
Шарқ
бунёдкор
ғоялари ва
таълимотлари

Ислom диний таълимоти
«Қуръон ва Пайғамбар
Муҳаммад
алайҳиссаломнинг
ҳадислари»

Ислom диний таълимотининг пайдо бўлиши инсоният тарихида, унинг маънавий оламида жиддий бурилиш ясади. Унда инсонни комилликка интилишидаги барча маънавий ва моддий омиллар кўрсатиб берилган. Бу таълимот табиат, жамият ва инсон ҳаётига таъжовуз қилувчи ҳар қандай зўравонлик, жабр-зулм, залолатни кескин қоралайди. Илм-матрифат эса эъзозланади.

Ал-Хоразмий
(783-850 й.)

Табиий — илмий фанлар бўйича қарашлари, ғоялари, кашфиётлари инсоният тарихида, табиий — илмий билимлар ривожидида муҳим роль ўйнади. Хоразмий математик таълимотини ифодаловчи фан йўналиши ал-Хоразмий ёки алгоритм номини олди.

Ал-Фарғоний
(IX аср -861 й.
вафот этган)

Табиатшунослик фанлари ривожидида унинг қарашлари, ғоялари кашфиётлари XII асрдаёқ латин тилига таржима қилинган ва бутун Европача тарқалган. Ал-Фарғонийнинг табиий-илмий фанлар бўйича ғоялари кейинчалик ўрта аср Европасида Уйғонув даврининг бошланишига муҳим таъсир кўрсатган.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 4

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Асосий оқимлар ва етук мутафаккирлар

Имом ал-Бухорий
(809-869)

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос характерли хусусиятлари

Имом ал-Бухорийнинг шоҳ асари «ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» бўлиб, ундан ташқари яна 20 га яқин асарлар ёзиб қолдирган. «ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» асарида ҳадис илмининг энг зўр дурдоналари жамланган. Улуғ мутафаккир ўз асарларида инсонпарварлик, меҳр-шафқат, ахлоқ-одоб, ҳамкорлик, садоқат, покликка даъват қилувчи ғояларни илгари сурган. Олимнинг «ал-Жомеъ ас-саҳиҳ» китоби ислом оламида ҳадис илмининг кенг ёйилишида жуда катта рол ўйнади ва эътибор жиҳатидан «Қуръони Карим» дан сўнг иккинчи китоб сифатида қаралди.

Абу Наср Фаробий
(873-950)

Абу Наср Фаробий ўзининг «Фозил одамлар шаҳри» китобида фозиллар, яъни идеал давлат кишиларининг хислатларини, унга имомлик қилувчи 12 та хислат-фазилатни ўзида мужассамлаштирган бўлиши зарурлигини кўрсатиб беради. Шунингдек, фозиллар шаҳрининг зидди - жоҳиллар шаҳрининг қандайлигини ва унинг 9 та турини тавсифлаган.

Фозиллар шаҳрининг биринчи бошлиғи шу шаҳар аҳолисига имомлик қилувчи оқил киши бўлиб, у табиатан 12 хислат-фазилатни ўзида мужассамлаштирган бўлиши зарур.

1. Тўрт мучали соғ-саломат бўлиб, ўзига юкланган вазифаларни осон бажариши лозим.
2. Нозик фаросатли бўлиши зарур.
3. Кучли хотирага эга бўлиши, англаган, билганларини тўла-тўқис эсида сақлаши лозим.
4. Зеҳни ўткир, зукко бўлиши лозим.
5. Ўз фикрини равшан ифодалай олиши зарур.
6. Таълим олишга, билим, маърифатга ҳавасли бўлиши керак.
7. Таом ейишда, ичимликда, аёлларга очофат бўлмаслиги зарур.
8. Ҳақиқатни севадиган, ёлгонни ёмон кўрадиган бўлиши зарур.
9. Номус-ориятли, олийҳиммат бўлиши зарур.
10. Мол-дунёга қизиқмайдиган, унинг кетидан қувмайдиган бўлиши зарур.
11. Адолатпарвар бўлиши, зулмни, золимларни ёмон кўрувчи, одил бўлиши зарур.
12. Қатъиятли, саботли, жасур бўлиши зарур.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 5

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Асосий оқимлар ва етук мутафаккирлар

Абу Райхон Беруний
(973-1048 й)

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос характерли хусусиятлари

Беруний яратган 152 асардан фақат 28 тасигина бизгача етиб келган. Улуғ мутафаккир ўзининг «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар», «Минералогия», «Ҳиндистон» каби асарларида инсоннинг ердаги бурчи, олижаноблиги, шунингдек, жамият ҳаёти, ижтимоий адолат тўғрисидаги ғояларни илгари сурган. Жамиятни демократик асосда бошқариш ниҳоятда адолатли ва халқчил эканлигини таъкидлайди. Беруний: давлатни «идора қилиш ва бошқаришнинг моҳияти азият чекканларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, бировларнинг тинчлиги йўлида ўз тинчлигини йўқотишдан иборатдир» - дейди.

Беруний халқлар ўртасидаги дўстликни улуғлаб, бу дўстликка раҳна солувчи миллий ва ирқий чекланишларни танқид қилади. Улуғ мутафаккир кишиларга баҳо берганда, албатта, унинг билимини, дунёқарашини асосий мезон қилиб олади. Бироқ маърифатда ўзини бошқалардан ортиқ деб билган, кеккайган, қалби нопок, баҳил кишиларни қаттиқ қоралаган. Беруний саводсизликни кишининг энг ёмон ва биринчи душмани деб билган. Унинг фикрича, барча ижтимоий иллатлар ва тенгсизликларнинг остида илмсизлик ётади. Улуғ олимнинг сўзлари билан айтганда, инсон ердаги бунёдкор ва яратувчи кучдир. Беруний инсондаги яхшилик, ростгўйлик, олижаноблик, мурувват, меҳр-шафқат, дўстлик ва жамоатчилик каби фазилатларни улуғлайди. Шу фазилатларни ўзида мужассамлаштирган ҳар бир инсон ҳар нарсага қодирлигини, ўз эли ва юрти учун беқиёс даражада наф келтириши мумкинлигини алоҳида таъкидлайди.

Абу Али ибн Сино
(980-1037 й)

Абу Али ибн Сино жамият ҳаётини равнақ топишига қаратилган ғояларини ўзининг «Ишорат ва танбиҳот», «Рисолату тадбири манзил» каби асарларида баён қилган. Ибн Сино 450 дан ортиқ асар ёзиб қолдирган. Шулардан бизгача 100 га яқини етиб келган.

Ибн Сино ўзининг «Рисолату тадбири манзил» асарида жамият аъзоларининг ўзаро муносабатлари ва унда адолат қоидалари амал қилиши зарурлигини кўрсатиб берган. Давлатни бошқаришда адолатсизликка йўл қўймаслик ниҳоят даражада муҳим эканлигини таъкидлайди.

Ибн Сино мардлик, инсонпарварлик, ҳалол-поклик, меҳнатсеварликни тарғиб қилиб, мунофиқлик, серғанлик, ёлғончилик, ишёқмаслик, риёкор кишиларнинг икки юзламачиликларини қорайлайди. Ўз асарларида кишиларни илм-фанни ўрганишга, касб-ҳунар эгаллашга даъват этади.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 6

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос характерли
хусусиятлари

Юсуф Хос Ҳожиб
(XI аср)

Ўзининг инсонпарварлик ғоялариши туркий тилда битилган «Қутадғу билик» («Бахтга элгувчи билим») достонида баён қилган. Асар 1069 йилда ёзилган бўлиб, унда ахлоқий инсонпарварлик ғоялари, давлатнинг мураббийлик вазифасини бажариши тўғрисидаги қарашлар илгари сурилган. Улуғ, мутафаккир инсон фақат жамоада, бошқа кишилар билан мулоқотда ва ўзаро аҳил муносабатларда, жамиятга фойда келтирувчи меҳнатдагина чинакам камолотга етишади, деган ғояни илгари сурган.

«Инсонга фойда келтирмайдиган инсон-ўликдир», - деб таъкидлайди. Олим, чин инсонийлик деганда олижаноб фазилатларга эга ахлоқий баркамолликни назарда тутган. Буюк мутафаккир ўз асарида шундай деб ёзади: «Кимнинг одоби яхши ва ахлоқи тўғри бўлса, у киши мақсадига етади ва бахт унга кулиб боқади», чунки «яхши ахлоқ жамики яхшиликларнинг заминидир». Ягона мақсадни кўзлаб жамиятнинг барча табақалариши оға-ишилар сифатида муросага келтириш ва ана шу негизда одил ва гуллаб яшайдиган жамият барпо этиш Юсуф Хос Ҳожибнинг инсонпарварлик ғоялари асосий мазмунини ташкил этади.

Юсуф Хос Ҳожиб инсон камолотга етиши учун саботли, чидамли ва сабр — тоқатли бўлиши даркорлигини таъкидлайди. «Инсон ҳар тарафлама лаёқатли бўлиши зарур, ана ўшандагина унинг учун ҳаёт янада яхшироқ ва хушчақчақроқ бўлади, бахт унга ҳаминша ёр бўлади», - деб кўрсатган. Шоир комил инсон ҳақида гапирар экан, камолотнинг қатор белгиларини кўрсатиб ўтади. Уларнинг энг асосийси алоҳида шахснинг ўз манфаатлари, шахсий истаклари доирасини ёриб чиқиб, бошқалар гами билан ҳам яшани, халқ манфаати учун фидойи бўла билишдир. Шоир асарининг алоҳида боби билим ҳақида бўлиб «Билим ақл идрок фарқини, нафини айтади» деб номланган.

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 7

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Тасаввуф

Тасаввуф — ислом дини таълимоти асосида шарқона тафаккур ва амалий фаолият тараққиётининг кўп асрлик тажрибаларини ўзида мужассамлаштирган, инсонни комиллик (етуклик) даражасига элтувчи, унга таълим ва тарбия берувчи олий мактаб мақомидир.

Тасаввуф — ислом оламида VIII асрнинг ўрталарида пайдо бўлган.

«Дунёнинг тинчлиги ва фаровонлиги, инсоният бутунлиги, доно ва оқил, пок ниятли одамлар фаолиятига боғлиқ. Яъни илоҳий поклик ва нафосат, эътиқод ва тафаккур бизни бало-қазолардан асрайди, ҳаётни авайлаб, сақлаб туради. Тасаввуф ўз усули, ҳақиқат деб топган йўли билан шу мақсад сари интилган».

Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. Тошкент, «Ўзувчи» нашриёти, 1996 йил, 144-бет.

Асосий йўналишлари (тариқатлари) ва асосчилари

Яссавия

Юсуф
Ҳамадоний
(1048-1140 й.)
Хожа Аҳмад
Яссавий
(1041-1166 й.)

Қубравия

Нажмиддин
Қубро
(1145-1221 й.)

Нақшбандия (Хожагон)

Абдуҳолиқ
Ғиждувоний
(1220 й. вафот этган)
Баҳоуддин
Нақшбанд
(1318-1389 й.)

Мавлавия

Жалолиддин
Румий
(1207-1273)

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Яссавия

Нодонлик, жаҳолат, баднафелик, молу дунёга ҳирс қўйиш иллатлари ва уларни шакллантирадиган омиллар қораланади, улардан узоқлашишга даъват қилинади.

Ҳаққа стиишиш учун кўнгилни кенг тутиши, дилозорликни гуноҳи азим, деб билиши чин мусулмонлик белгиси ҳисобланган. «Суннат эрмиш кофир бўлса берма озор, кўнгли қаттиқ дилозордан худо безор» (Аҳмад Яссавий. Ҳикматлар. Т. Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1994 йил. 47-бет.)

Кубравия

Кубравия тариқатининг қоидалари ўнта бўлиб, улар қуйидагилардан иборат: 1. Тавба. Илгари қилмишларидан тавба қилиб, ўзини ҳам зоҳираи ҳам ботинан поклаб бориш. 2. Зухд ари – дунё. Дунёвий бойликлардан, мол-мулкдан воз кечмоғи даркор. 3. Таваккул ал-Аллоҳ. Аллоҳга чин дилдан ишониш. 4. Қаноат. Сабр тоқатли ва қаноатли бўлиш. 5. Узлат. Ёлғизликда ботинан ўзини чиқиштириб, покланиб бормоқ. 6. Мулозимат аз-зикр. Аллоҳ номини доимо ёд айлаб, унинг шаънига сидқидилдан зикр-самоъ қилиш. 7. Таважжуъ ал-Аллоҳ. Бутун қалби, бор вужуди билан Аллоҳга мурожаат қилиб юрмоғи лозим. 8. Сабр. Шаҳвоний ҳирсу ҳаволардан, нафс балосидан қутулмоғи лозим. 9. Муроқабат. Ўз қалбини пасткашликлардан, риё ва макру ҳийла-найранглардан халос қилмоғи шарт. 10. Ризо. Илоҳий қисматга зарра эттироз қилмаслик. Ҳеч нарседан ғазаб, ҳаяжон, гина-қудрат ва хафа бўлмаслик.

Нақшбандия

Нақшбандия (Ҳожагон) XIV асрда Марказий Осиёда пайдо бўлган. Бу тариқатнинг биринчи маънавий отаси ва асосчиси Абдуҳолиқ Ғиждувонийдир. Асосий ғояси: Ҳилватда ўтириш эмас, балки ҳилватни дўстлар даврасида топиш, ҳақиқатни излаб нотаниш юртларда сарсон-саргардонликда юрмасдан, ўз ватани, юртининг шаҳар ва қишлоқларини зиёрат қилиш, халқдан ажралмай, у билан ҳамнафас бўлиш, ботинда, яъни дилида ҳаминша Ҳақ таоло билан яшаш ғоясини илгари сурган. Инсонпарварлик, ўз меҳнати билан кун кечириш улуғланиб, текинхўрлик, ижтимоий зулм ва истибод қатъиян қораланади.

Нақшбандийлар савдо-сотик, деҳқончилик, хунармандчилик, адабиёт, мусиқа, илм-маърифат, наққошлик, қурувчилик каби барча фойдали ва хайрли ишлар билан шуғулланишга даъват этганлар. Шунинг учун ҳам Абдурахмон Ҷомий, Алишер Навоий, Суфи Оллоёр, Машраб, Маҳтумқули каби юзлаб тараққийпарвар, инсонпарвар мутаффакирлар нақшбандия йўлини таплаганлар. «Дил ба ёру даст ба қор» шиори ҳозирда ҳам машҳур.

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

**Паҳлавон
Маҳмуд
(1248-1325 й.)**

Хоразмлик мутафаккир—файласуф шоир Паҳлавон Маҳмуд ўз ҳаёти ва ижодий фаолиятида ҳақсизликка қарши турди, адолат ва меҳр-шафқат таптана қилишини орзу қилди.

Паҳлавон Маҳмуднинг айтишича, инсон—юксак камолотдир, лекин у ана шу буюк номга лойиқ бўлиши учун аввало юксак ахлоқли бўлиши лозим.

Маҳмуд тўғридан-тўғри, агар инсон ўз замони ҳақида жон куйдирмаса ушн инсон деб ҳисоблаб бўлмайдн, деб таъкидлайди. Паҳлавон Маҳмуд учун инсон ва халқ бир-биридан ажратиб бўлмайдиган тушунчалардир, айни чоғда у халқ манфаатларини айрим шахс манфаатларидан юқори кўяди.

Унинг айтишича, одамлар ўз табиатига кўра турлича: шундай одамлар борки, улар жуда очиқ кўл бўлиб, «кўнган пок ва гина-қудратни билмайдиган мевали дарахтлар»га ўхшайдилар, уларни ҳамма хурмат қилади ва севади. Аммо шундай одамлар ҳам борки, уларда худбинлик ва фақат ўзининггина кўзлаш устунлик қилади. Шоир бундай одамлардан эҳтиёт бўлишини, улардан яхшилик кутмаслигини, дўст танлашда хушёр бўлишини уқтиради.

Ўз элининг содиқ фарзанди бўлган Паҳлавон Маҳмуд ўша оғир замонларда ватандошларини жасур, мард ва матонатли бўлишга чақирди. У кўрқоқларни, юраксиз ва аҳмоқ кишиларни ғоятда ёмон кўрар эди.

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Амир Темур
(1336-1405 й.)

«Биз ким—мулки Турон, амири Туркистонмиз. Биз ким—миллатларнинг энг қадими ва энг улуғи, туркнинг бош бўғинимиз» Амир Темур.

Амир Темур ўз даврининг етук давлат арбоби, сиёсатчи, ҳарбий саркарда ва том маънода юксак фазилатли буюк шахс сифатида эл-юрт ва фуқаронинг ташвиши, раиятпарварлик, меҳр-мурувват, мардлик ва қаҳрамонлик, ватанпарварлик каби юксак инсонпарварлик ғояларини илгари сурди. Қуйида келтирилаётган Соҳибқирон Амир Темурнинг сўзлари фикримизга далил бўла олади: Амир Темур: «Яхши подшоҳ, - дерди у улуг зот, - подшолик қилиш учун ҳеч қачон етарли вақтга эга бўлмайди, шунинг учун қудратли Аллоҳ бизга муқаддас қарз сифатида тоншириб қўйган фуқаро фойдасига ишлашга мажбурмиз. Бу ҳамиша менинг асосий машғулотим бўлиб қолади, негаки қиёмат кунини фақирлар этагимдан тортиб, мендан қасос олишни талаб этишларини мен истамайман».

Амир Темур ўз ҳаёти ва фаолияти давомида адолат тамойилига қатъий риоя қилиб яшади. «Куч адолатдадир» шиори унинг ҳаёт тарзига айланган эди. «Адолат ва инсоф билан тангрининг яратган бандаларини ўзимдан рози қилдим. Очиқ юзлилик, раҳм-шафқат билан халқни ўзимга ром қилдим, Адолат билан иш юритиб, жабр—зулмдан узокроқда бўлишга интилдим», - деб таъкидлади.

«Султон ҳар нарсада адолатпеша бўлсин, қошида инсофли, адолатли вазирлар сақласин, токи подшоҳ зулм қилгудек бўлса, одил вазир унинг чорасини топсин. Агарда вазир золим бўлса, кўн вақт ўтмай салтанат уйи қулайди». «Ишбилармон, мардлик ва шижоат соҳиби, азми қатъий, тadbиркор ва хушёр бир киши, - деб таъкидлайди соҳибқирон, - минг-минглаб тadbирсиз, лоқайд кишилардан яхшидир.» «Давлат, - деб айтади А.Темур, - лашкарлару фуқароларнинг садоқати ва фидоийлиги—ла қудратлидир». «Ҳамишалиғ таъкид этур эдим: хон бўлсанг да боғ ярат, гадой бўлсанг-да боғ ярат— бир қуимас бир кун мевасини татирсан».

Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи № 11

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир.

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Алишер Навоий
(1441-1501 й.)

Ўзбек халқининг улуғ мутафаккири, шоири, давлат арбоби, ўз даврининг оқил сиёсатчиси, халқпарвар, инсонпарвар аллома—Алишер Навоий ўзининг бутун умрини, куч-қувватини, ижодини халқнинг тинчлиги, осойишталигини сақлашга, унинг орзу—истакларини рўёбга чиқаришга сарф қилди.

Алишер Навоий ўзининг «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Садди Искандарий», «Саббаи Сайёр», «Ҳайратул аброр», «Мажолисун Нафоис», «Муҳокаматул Лугатайн» каби асарларида ва қатор девонларида ижтимоийлик, бунёдкорликка асосланган ғояларини илгари сурди. Навоий буюк инсонпарвар, тараққийпарвар давлат арбоби, хассос шоир эди. Ҳомий орқали тасаввуфнинг Нақшбандийлик сулукига қўшилган эди. У юртга адолатли, маърифатпарвар шоҳ раҳбарлик қилишини орзу қилди. Ўзининг «Садди Искандарий» достонида Искандар образи ахлоқий — бунёдкорлик ғояларига монанд тасвирланиб, у етук олим ва донишманд подшоҳ, истеъдодли саркарда ва халқпарвар давлат арбоби сифатида гавдаланади. Айни вақтда Искандарда комил инсонга хос хусусиятлар ҳам тасвирланади: у дили ва нияти пок, хайр — саҳоватли, камтарин ва мулойим шахс, доно подшоҳ ва дунё сирларини билишга қизиқувчи ақл заковат эгаси. Искандар образи орқали Навоий ўзининг эзгу орзуси — жамиятни ҳикмат, адолат ва инсонийлик тамойиллари билан бошқариш керак, деган ғояни илгари сурган. Буюк аллома ўзининг ахлоқий ва ижтимоий — бунёдкорлик ғояларини юзага чиқаришнинг асосий воситалари сифатида илм — маърифат ва ахлоқий тарбия, деб билган.

«Одами эрсанг, демагил одами,
Ониким йўқ халқ ғамидин ғами.»

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

**Заҳириддин
Муҳаммад Бобур
(1483-1530 й.)**

Атоқли давлат арбоби, моҳир саркарда, истеъдодли шоир, адиб, донишманд олим Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўз ҳаёти ва ижодида инсонни улуғлаб, унинг камоли ҳақида қайғуриб яшади. Бобур улуғ шоир ва шоҳ сифатида халқ билан, раият аҳли билан доимо яқин муносабатда бўлишга интилиб, унинг дардини, орзу-умидларини юракдан ҳис қилиб яшади.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўз даврининг стук зиёли, ўта нозик таъб, хур фикрли кишиси бўлиб, илм-фан, санъат аҳлини, қобилиятли, ахлоқан пок кишиларни эъзозлаган. Ўз ҳаёти, ижоди ва давлат ишларидаги фаолиятида улуғ, муътабар, ақл-заковатли кекса кишилар тажрибасига суяниб, уларнинг маслаҳатларига риоя қилиб яшади. Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзининг «Бобурнома» асарида ва ғазалларида инсонпарварлик, юксак ахлоқий маданият, давлат ишларини бошқаришда эса адолат юзасидан иш тутишлик, тўғрилиқ, ростгўйлик, ҳақиқатпарварлик, самимийлик каби юксак инсоний фазилатларни, ғояларни илгари сурди ва уларга амал қилиб яшади. Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳар қандай адолатсизлик, жоҳиллик, золимлик, ахлоқсизлик, хоинлик билан эса мутлақо келишмаган ва бундай қусурга эга бўлган кишидан, у ким бўлишидан қатъий назар, нафратланган. Бобур бундай иллатларга, инсонийликка, ахлоқий қадриятларга зид бўлган тубан ахлоқсизликлар жамият учун, унинг маънавий баркамоллиги учун нақадар зарарли оқибатларга олиб келишини тарихий далиллар билан исботлаб берган. Бобур кишиларга яхшилик қилиш ғоясини ўзининг қуйидаги мисраларида шундай ифодалайди.

«Бори элга яхшилик қилгилки, мундан яхши йўқ,
Ким дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилиғ».

Ўрта аср Шарқ бунёдкор ғоялари

Бобораҳим Машраб
(1640-1711 й.)

Машраб ўз ҳаёти давомида жуда кўн шаҳар ва қишлоқларни кезиб, дарбадарликда юриб, ўз даврида ижтимоий адолатсизликларнинг шоҳиди бўлади, халқнинг оғир турмушини кўриб, унга ачинади. Ўз даври зулм ва зўравонликлари, инсофсизлик ва адолатсизликни танқид қилиб ғазаллар ёзади. У адолатсизликка, жабр зулмга, зўравонлик ва ҳуңрезлик, мунофиқлик каби разиллик ва ёмонликларга қарши кураш ғоясини илгари суради ва бу йўлда қаландарлик мақомини танлайди.

Машраб, инсон фақатгина «кулоҳи жанда»ни кийиб қаландар бўлиб, ўз нафсини тийиши, оз нарсаларга қаноат қилиши мумкин, деб билган. Бойликка ҳирс қўймаслик, ўз ҳалол меҳнати эвазига кун кечириб зарурлигини таъкидлайди:

Гофил кишилар кеча-ю кундуз тилагай мол,
Дунё дедим-у охиратимни сота кеттим.

Машраб хулқ-одоб, дўстлик, яхшилик қилиш, илмли бўлиш каби инсоний фазилатларни улуғлаб, одамларни ярамас хатти-ҳаракатлардан, ёмон одатлардан, ҳусусан, такаббурликдан, ёлғон сўзлашдан сақланишга ундайди.

Машраб ота-онани ҳурмат қилиш, уларни улуғлаш ғоясини илгари сурган. Унинг ижтимоий қарашлари чуқур инсонпарварлик ва умуминсоний ғоялар билан суғорилган эди. Машраб адолатсизликка қарши кураш руҳи билан суғорилган ғоялари билан халқпарвар мутафаккир сифатида ўз халқи қалбидан чуқур ва мустаҳкам жой олди. Улуғ шоир шеърларида ўз даври ижтимоий ҳаётининг аянчли аҳволини, зулм ва истибдоднинг авж олганлигини, меҳнаткаш халқнинг ниҳоятда оғир ҳаётини баён этган:

Дили тиғи ситамдин нора бўлган халқни кўрдум,
Тани дарду аламдин ёра бўлган халқни кўрдум,
Кўзи вақти сахар сайёра бўлган халқни кўрдум...

Уйғониш даври бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос
характерли хусусиятлари

Уйғониш
даври
Ғарб,
бунёдкор
ғоялари ва
таълимотлари

Н.Макиавелли
(1469-1527 й.)

Италян мутафаккири узининг «Хукмдор», «Флоренция тарихи» асарларида ўз даври учун муҳим аҳамиятга эга бўлган кучли марказлашган давлат қуриш ғоясини илгари сурган. Кучли марказлашган давлатни барпо қилиш орқалигина мамлакатнинг ички парокандалигига ва сиёсий бошбошдоқликка чек қўйиш мумкин, деб ҳисоблаган. Бу йўлда адолатли қонуларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш ҳар қандай ҳокимиятнинг мустақамлигини таъминлайди, деб таъкидлаган.

Томас Мор
(1478-1535 й.)

Таниқли инглиз мутафаккири ва давлат арбоби Т.Мор инсонпарварликка асосланган демократик ғояларни илгари сурган. "Ҳамма нарса умумий бўлган жойда ҳеч қачон бой-бадавлат яшаб бўлмайди". (Т.Мор) "Ҳар бир инсон ўз шахсий манфаатларини халқ манфаати билан мувофиқлаштира олсагина жамият ҳаётида фаровонлик бўлади", деб ҳисоблаган.

Жордано Бруно
(1548-1600 й.)

Италиялик Жордано Бруно 1600 йилда узининг хур фикрларини тарғиб қилганлиги учун черков инквизицияси томонидан суд қилиниб, ўтда куйдирилди. Бруно қатл қилинган жойда, Римдаги Гуллар майдонида кейинчалик унинг хайкали ўрнатилди. Хайкалга: «У ҳамма халқлар учун фикр эркинлигини талаб қилди ва шу талаби учун қатл этилди», деб ёзиб қўйилган.

Инсоният тарихи ғоялар тарихидир

Янги давр бунёдкор ғоялари

**Тарихий давр
ва минтақалар**

**Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар**

**Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос
характерли хусусиятлари**

**Янги давр
Ғарб
бунёдкор
ғоялари ва
таълимотлари**

Ф.Бэкон (1561-1626)
Р.Декарт (1596-1650)
Т.Гоббс (1588-1679)
Д.Локк (1632-1704)
Б.Спиноза (1632-1677)
Г.Лейбниц (1646-1716)

Янги даврда Европада етишиб чиққан мутафаккирлар инсонпарварлик ғояларини ва қадриятларини изгарни суриб, унда инсоннинг ақл заковати ва эркинлиги бахтли ҳаёт кечиринининг асосий шарти, деб ҳисоблаганлар. Жамият ривожланишининг «эркинлик зарурияти» концепциясини ишлаб чиқдилар. Бу концепцияда жамият, давлат ва инсон моҳиятини (диний талқиндан фарқли) рационал жиҳатдан тушутириб бердилар.

Дж.Беркли (1685-1753)
Д.Юм (1711-1776)
А.Вольтер (1694-1778)
П.Гольбах (1723-1789)

XVIII аср Европада етишиб чиққан маърифатпарварлар жамият ҳаётида маърифатнинг нақадар зўр аҳамиятта эга эканлигини кўрсатиб, ҳар қандай бахтга элтувчи асосий омил-бу маърифатдир, деган ғояни илгарни сурдилар.
А.Вольтер: «Ҳеч бир давлат, адолат бўлмаса узоқ яшай олмайди. Чунки яратганининг ўзи адолатлидир».

**Немис классик
фалсафасининг
намоёндаси
И.Кант (1724-1804)**

Республика фуқаролик тузуми, тинчлик йўлида давлатлараро ҳамкорлик, жамият аъзоларининг эркинлиги, халқаро ҳуқуқий нормаларини ишлаб чиқини зарурлиги, шунингдек, мустақил давлатлар ҳуқуқий нормаларга асосланмоғи лозим, деган ғояларини илгарни сурган. «Маърифат-инсоннинг ўз айбига кўра мавжуд бўлган номукаммаллик ҳолатидан чиқини йўлидир».

XVIII-XIX аср бунёдкор гоёлари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор гоёлар ва таълимотларнинг ўзига хос
характерли хусусиятлари

XVIII-
XIX аср
Туркистон-
даги бунёд-
кор гоёлар

Нодира (1792-1843)
Увайсий (1789-1850)
Дилшод (1800-1906)

Ҳақсизлик ва адолатсизликни қоралаб, меҳнаткаш халқ оmmasини, аёлларни қадрлаш, дўстлик, юрт тишчилиги, ободончилиги, эл-юрт фаровонлиги, маърифатпарварлик каби инсонпарварлик гоёларини илгари сурдилар.
Давлат бошлиғини адолатли бўлишига, фуқаро ҳолидан хабар олишига, халққа меҳр-шафқат кўрсатишига чақирдилар.
«Бўйла ким мумтоз эрурсен барча султонлар аро,
Шод қилғил балдаларининг кўнглини эҳсон этиб...
Фуқаро ҳолига гар боқмаса ҳар шох, анга
Ҳанамату салтанату рафъату шон барча абас». *Нодира*

А. Дониш (1827-1897)
Бердақ (1827-1900)
Фурқат (1858-1909)
Муқимий (1850-1903)
Аваз Ўтар (1884-1919)

XIX аср ва XX аср бошларида яшаб, ижод қилган маърифатпарвар шoir ва улў мутафаккирлар ўз ижодларида тўғрилиқ, ҳақиқаттўйлиқ, адолат, инсонни қадрлаш, оғизларни ҳимоя қилиш, муҳтожларни қўллаш каби чин инсонийлик гоёларини илгари сурдилар. Улар ўз ижодларида маърифатпарварлик гоёларини тарғиб қилиб, илм-фан орқали мамлакатни қолоқликдан чиқариш, халқнинг моддий фаровонлигини таъминлаш мумкин, деб билдилар.
Аҳмад Дониш Бухоро амирини инсоф ва адолатга чақирди. Халқ ҳаётини яхшилаш, жамиятни ривожлантириш учун туб ислохотлар ўтказиш зарурлиги гоёсини илгари сурди. Қорақалпоқ халқининг буюк шoirи ва мутафаккири Бердақ эса фидоий инсон сифатида "инсон учун энг олий бахт бу ўз Ватанига, халқига ҳалол ва беғараз хизмат қилиш зарурлигини" ўз шеърларида ифодалади. Хоразм юртининг жасур ва мағур шoirи Аваз Ўтар ўз шеърларида Хива хони Исфандиёрнинг халққа зулм қилаётганини фон этиб, демократик гоёларни тарғишум этди.

XX аср бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос
характерли хусусиятлари

XX аср
Жадид-
чилик

Маҳмудхўжа Бехбудий
(1879-1919)
Мунаввар қори
Абдурашидхонов
(1878-1931)
Абдурауф Фитрат
(1886-1937)
Абдулла Авлоний
(1878-1934)

Жадидчилик (арабчада янгилик, деган маънони аниқлатади) яқтимоний фикр оқими сифатида XIX асрнинг 80-йилларида Қримда вужудга келди. Унинг асосчиси жамоат арбоби Номонл Гаспиринский (1851-1914й) эди. Жадидчилик XIX аср охири XX аср бошларида Марказий Осиё эъёлилари орасида кенг тарқалиб, ўша давр Туркистондаги миллий-озодлик ҳаракатининг ғояси-Туркистон миллий мустақиллик мафқураси вазифасини бажарди.

Жадидчиликнинг асосий ғояси ва мақсадлари: Туркистонни ўрта асрчилик, феодал қолоқлик, хурофотлардан, Русия истибдодидан миллатни озод қилиш, ўлкани замонавий тараққиёт йўлига олиб чиқиш, миллий давлат бунёд этиш, озод ва фаровон жамият қуриш, туркий тилларга давлат тили мақомини бериш қабилардан иборат эди.

Жадидчилик-маърифатпарварлик ҳаракатининг юқори босқичи бўлиб, унинг намойидалари ўз халқининг маънавий ва сиёсий жаҳатдан озодлиги йўлида курашдилар. Улар, миллий мустақилликка эришишнинг асосий йўли-маорифни ислох қилиш ва халқ оmmasи ўртасида маорифни кенг тарғиб қилиш орқали саводли, ҳар томонлама етук, билимдон эъёлиларни тарбиялаб етиштириш орқали амалга ошириш лозимлигини кўрсатдилар. Шунинг учун ҳам дунёвий билимларни эгаллаш, маърифатни тарғиб қилиш жадидчиларнинг диндот марказида бўлди. Миллат тақдирини таълим-тарбия билан белгилашди, деб ҳисоблаганлар. Улар Туркистон мусулмонларини ягона бир мақсад ва ғоя асосида бирлаштириш зарурлигини кўрсатдилар. Халқ оmmasига маърифат тарқатини борасида ўзларининг «Тараққиёт», «Хурият», «Суръат», «Осиё», «Ҳақиқат», қабл газета ва ойномаларини нашр этдилар. Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Қўқон қабл шаҳарларда жадидчиларнинг таъбири катта бўлди. XX асрнинг 30-йилларида жадидчиликнинг кўнлаб намойидалари Шўро тўзумининг шафқатсиз қатағонига учраб, уларнинг аксарият кўнчилиги ваҳшийларча ўлдирелган.

Жадидчиларнинг кўзга кўринган вакиллари: А.Ибромов, Ф.Хўжасев, А.Чўлпон, Элбек, Ж.Тавалло, Хондайлиқий, Аазий, С.Айний, Ҳамза, Боту, Олтой, А.Қодирий ва бошқалар.

XX аср бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос
характерли хусусиятлари

XX аср.
Ҳиндистон

Мохандас
Карамчанд
Ганди
(1869-1948)

М.Ганди ўз ҳаёти ва фаолиятида ҳинд халқининг инглиз мустамлакачиларига қарши миллий – озодлик учун кураш ғоясини илгари сурди. Унинг ғояси сарвадайя, яъни умумижтимоий фаровонликни рўёбга чиқаришдан иборат бўлиб, уни амалга ошириш усули эса – сатьяграха яъни ҳар қандай зўравонликсиз кураш олиб боришга асосланган. Ҳар қандай зўравонликсиз кураш ғояси кейинчалик бутун дунё бўйича ижтимоий ҳаракат тусини олди. Халқаро миқёсда давлатлараро алоқаларнинг асосий тамойили сифатида қабул қилинди.

М.Ганди илгари сурган ғоя – ижтимоий адолат тамойилларига асосланган бўлиб, унда меҳнаткаш ҳинд халқи, оддий фуқаро манфаатлари ифодаланган. Унинг ғояси ҳинд халқининг мустамлакачиликка қарши курашининг ғоявий асоси бўлиб хизмат қилди. Шунинг учун ҳам Ҳиндистоннинг миллий мустақилликка эришуви (1947 йил) Ганди номи билан узвий боғлиқ. Бу ғоя халқ анъаналарига, диний эътиқодига ва удулларига, маънавий қадриятларига асосланганлиги билан характерланади. М. Ганди бунёдкорлик ғояларини унинг издошлари Жаваҳарлал Неру, Лал Баҳодир Шастри, Индира Гандилар давом эттирдилар.

М.Ганди ҳар қандай ижтимоий бахтсизлик, кулфатнинг сабаби инсизлик, зулм, жамият моддий бойликларини ва ҳокимиятини бир ҳовуч кишилар қўлида тўпланиб қолишидадир, деб ҳисоблаган.

«Синфий кураш ҳинд халқига ёт нарса». М.Ганди.

(M.K.Gandi. Sa vodaya. The Welfare of All. Ahmedabad, 1954, S.89)

XIX-XX аср бунёдкор ғоялари

Тарихий давр
ва минтақалар

Асосий оқимлар ва
етук мутафаккирлар

Бунёдкор ғоялар ва таълимотларнинг ўзига хос
характерли хусусиятлари

XIX-XX аср
Европадаги.
бунёдкор
ғоялар

О.Конт (1798-1857)
Г.Спенсер (1820-1903)
Э.Дюркгейм (1858-1917)
М.Вебер (1864-1920)

Фридрих Ницше
(1844-1900 й)

Жамиятнинг маънавий ва ақлий ривожини инсоният тараққиётининг ҳал қилувчи омили, деб қараганлар. Улар жамият тараққиётини ислохотлар асосида олиб бориш зарурлигини тўғрисидаги ғояни илгари сурдилар. Шахнинг ривожланишини эса жамият эволюциясининг олий мақсади ва тараққиётининг асосий мезони, деб билганлар. Ғарбий Европа мамлакатлари О.Конт, Г.Спенсер, Э.Дюркгейм ва М.Веберларнинг жамият ривожланиши тўғрисидаги ғоялари асосида тараққий қилиб борди ва уларнинг таълимоти ҳаётини таълимнинг асосида тасдиқлади.

Немис файласуфи, “Ҳаёт фалсафаси” таълимотининг асосчиси. Асосий асарлари: “Зардушт шундай деган”, “Эзгулик ва жаҳолат”. Унинг ғоявий қарашлари марказида ҳаёт тушунчаси, унинг моҳияти ва ундаги инсоннинг тутган ўрни ётади. Ҳаёт унингча, кучли ва заиф иродалар, адолат ва ҳақсизлик, яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги курашдан иборат. Ницшеннинг фикрича, инсон ўз-ўзини англаши, ўзида чин инсонийлик хислатларини шакллантириши, доимо юксакликка, камолотга интилиши ва инсонийликнинг олий мақомига эришиши лозим.

Бузгунчи ғоялар ва уларнинг ҳар қандай кўриниши кишилик жамияти тарихида бутун-бутун халқлар бошига оғир кулфатлар келтирди, миллионлаб кишиларнинг ёстиғини қуритди. Жамият ривожланиши қонуниятларининг бузилишига сабаб бўлди. Айрим давлатлар, минтақалар, цивилизацияларнинг тарихий тараққиётига тўсиқ бўлди ва мудҳиш оқибатларга олиб келди.

Салибчиларнинг ғоялари

XI аср охиридан XIII аср охиригача Ғарб мамлакатларида Шарқ мамлакатларига қарши ҳукмронлик қилган ғоялар.

Диний фанатизм

Диний эътиқодга кўр-кўрона муқкасидан кетиб, ҳар қандай ўзга диний ва дунёвий қарашларни инкор этиш, улар билан келишмаслик.

Атеизм (дахрийлик)

Ҳар қандай диний таълимотни инкор этиб эътиқодсизликни, дахрийлик ғоясини илгари суради. Шўролар давлатининг ҳукмрон ғояси бўлган.

Фашизм

1919 йилда Италия ва Германияда вужудга келиб, 30, 40 ва 70 йилларда дунёнинг бир қатор мамлакатларида ҳукмрон ғоя сифатида амал қилган.

Ақидапарастлик

Ёвуз ғоя ва мафкураларнинг энг кўп тарқалган шакли. Ўрта асрлардан то ҳозирги кунгача яшаб келаётган бузгунчи ғоя. Диний ақидапарастлик дунёвий тараққиёт душмани.

Шовинизм

XIX аср бошларида Францияда пайдо бўлди. Муайян шахс, миллат ёки давлатни бошқалардан устун қўядиган, уни мутлоқлаштирадиган мафкуравий ақида.

Большевизм

XX аср бошларида Россия Империясида вужудга келди. Шўролар давлатида 90-йилларнинг бошларига қадар ҳукмрон ғоя сифатида амал қилган.

Космополитизм

«Инсон турининг ягоналиги» тушунчасидан келиб чиқиб, ҳар қандай миллий мустақиллик, миллий анъаналар ва маданиятдан воз кечишни, дунё бўйича «ягона давлат» тузиш ғоясини илгари суради.

Нигилизм

Нигилизм-(лотинча сўз бўлиб, «ҳеч нима» маъносини англатади). Ҳар қандай ижтимоий, миллий қадриятларни, ғояларни, ахлоқий нормаларни, маданиятни инкор этади.

Салибчиларнинг ғоялари

1095 йили Франциянинг Клермон шаҳри ёнидаги кенг майдонда йиғилган ҳалойиқ олдида Рим папаси нутқ сўзлаб, у йиғилган ҳалойиқни «Белига қилич тақишга» ва «парвардигорнинг тобутини ғайридинлар (яъни мусулмонлар) қўлидан қутқазиб олиш учун» Шарқ мамлакатларига қарши отланишга чақирди. Христианларнинг ривоятларига кўра, Исо найғамбар Фаластиндаги Қуддус шаҳрига кўмилган. Салиб юришидан асосий мақсад-Ғарб мамлакатлари Феодалларининг Шарқдаги бой шаҳар-қишлоқларни талашга ва унда янги ер-мулклар вужудга келтиришдан иборат эди.

XI аср охиридан XIII аср охиригача 8 марта уюштирилган Ғарб феодалларининг Шарқдаги босқинчилик урушлари-салиб юришлари муваффақиятсизликка учради. Чунки, унинг асл мақсади босқинчилик, талончилик, хунрезлик каби бузғунчи ғояга асосланган эди. Салиб юришлари оқибатида Ғарб ва Шарқ халқлари ғоят катта талофат кўрди, жабр-зулмни бошдан кечирди.

Фашизм

1919-йилда Италия ва Германияда вужудга келиб, 20-30 йилларда ҳокимиятни эгаллаган. Фашизмнинг бузғунчилик ғояси: ҳар қандай демократик тузумни йўқ қилиш, эркинликни бўғиш, қўпоровчилик, ҳарбий зўравонлик билан халқлар устидан ҳукмронликни ўрнатишдан иборат бўлган. 1933-йилда Германияда сиёсий ҳокимиятни эгаллаб, II жаҳон урушини келтириб чиқарди. Фашистик бузғунчи ғоянинг оқибатида ер юзида 60 миллиондан ортиқ кишилар қурбон бўлди. Европа, Осиё, Африка, Америка халқлари бошига кўз кўриб, қулоқ эшитмаган қулфатлар солди. Ўнлаб мамлакатларнинг вайрон бўлишига олиб келди. Германиянинг «ўлим империяси» га айланишига сабаб бўлди.

Большевизм

Большевизм XX асрнинг бошларида вужудга келиб, унинг ғоявий асосчиси В.И.Ленин бўлган. Большевиктик ғоянинг туб моҳияти: Россияда ва кейинчалик бутун дунёда ҳарбий-сиёсий зўравонликни ўргатиш, тоталитар тузумни жорий қилишдан иборат бўлган. Россияда 1905, 1917-йилларда 3 марта ҳарбий-қуrollи исённи келтириб чиқарди. Бу ғояни амалга ошириш жараёнида миллион-миллион кишилар қурбон бўлди. Марказий Осиё, Кавказ, Болтиқбўйи халқларининг миллий маданияти, кадриятлари, диний эътиқоди, тили, тарихи инкор этилиб, улар зўравонлик билан тоталитар тузумга бўйсундирилди. Умуминсоний кадриятлар ўрнини синфийлик тамойилига асосланган бузғунчи ғоя эгаллади. Даҳрийликка зўр берилди. Минглаб уламолар, дин арбоблари, олимлар, эркин фикрловчи буюк кишилар қатағон қурбони бўлдилар.

«Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин». *Ислом Каримов*

Дунёвий ва диний ғоялар муштараклиги тамойили

Эзгулик ва инсонпарварликка асосланган дунёвий ғоялар албатта диний ғояларга зид келмайди, балки, улар ўзаро муштаракдир. Ҳар қандай диний ғоя, агар у бузиб кўрсатилмаса ва сохталанштирилмаган бўлса, дунёвий ғоялар билан вобастадир. Ал Хоразмий, ал-Фарғоний, Форобий, Беруний, Ибн Сино, ал-Киндий, Улуғбек, Али Қунчи каби юзлаб буюк мутафаккирлар ўз даврининг йирик олимлари бўлиб, ҳам дунёвий илмларни, ҳам илоҳиёт илмини чуқур эгаллаган эдилар. Улар, ўзлари ёзиб қолдирган асарларида дунёвий ва диний илмларнинг ўзаро муштарак эканлигини исботлаб берганлар.

Дунёвийлик

Дунёвийлик даҳрийлик эмас. Қадим замонлардан инсон бу ёруғ дунёда ўзининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш учун олам нарса ва ҳодисалари тўғрисидаги дунёвий билимларни ўрганиб, улардан фойдаланиб келмоқда. Ҳеч бир диний - илоҳий таълимот, айниқса ислом дини буни инкор этмайди. Ислом таълимотида, унинг муқаддас китоби «Қуръони Карим»да ва ҳадисларда ҳар бир мўмин-мусулмон илмли бўлиши, дунёвий билимлардан хабардор бўлиши зарурлиги қайта-қайта таъкидлаб кўрсатилган. Инсон ва инсоният учун зарар келтирмайдиган, унинг ҳаётига хавф солмайдиган, дунёвий мазмунга эга бўлган ҳар қандай фойдали фикр ва қарашлар, амаллар, хатти-ҳаракатлар диний нуқтаи назардан ҳам эътироф этилади. Исломда эса улар кенг тарғиб қилинади.

Ақидапарастлик мафкураси

Ақидапарастлик муайян диний эътиқод шаклланишининг бошланғич даврида белгилаб берилган барча йўл-йўриқларни қатъий ва оғинмай бажарилишини талаб қилишдан иборат. Ислом дини ақидапарастлари «соф ислом» ақидаларига асосланган ҳолда ҳозирги замон илмий-техник ва ижтимоий тараққиёт ютуқларидан воз кечиш ғоясини илгари сурадилар. Уларнинг асосий мақсади: Қуръони Карим ва ҳадисларда кўрсатилмаган ҳар қандай миллий, замонавий урф-одатлар, қадриятлар ва қарашларни, демократик тамойилларга асосланган ижтимоий тараққиёт йўлини инкор этиб, фақат ислом дини ақидаларигагина асосланган «исломий тараққиёт» йўлини жорий этишдан иборат. Ваҳҳобийлик диний-экстремистик оқими, «Мусулмон биродарлари» ташкилоти, «Ҳезбут таҳрир», «Ҳезбуллоҳ», «Ислом озодлик партияси», каби диний экстремистик ташкилотлар ислом ақидапарастлиги мафкурасига асосланган.

Мутлоқ ҳақиқатни даъво қилувчи ғоя ва мафкуралар

Коммунистик мафкура

Моддиончилик ғоясига асосланган бўлиб, Шўролар давлатида 73 йил давомида (1917-1991) тоталитар тузумнинг якка ҳукмрон мафкураси сифатида амал қилди. Моддиончилик ва дахрийлик ғоясига асосланган бу мафкура мутлоқ ҳақиқатни даъво қилиб, ундан фарқ қилувчи ҳар қандай миллий, диний, сиёсий ғоя ва мафкураларни рад этди. Кишилик жамиятининг тарихий тараққиёти ва тажрибаси бундай мафкуранинг инсоният учун маънавий жихатдан яроқсиз эканлигини, унинг истиқболи йўқлигини исботлади. Бу мафкура инсоният моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондира олмаглигини ҳаётнинг ўзи кўрсатди.

Фашистик мафкура

Ирқий тенгсизлик, миллатчилик ва милитаристик ғояларга асосланган.

Фашистик мафкура ҳам тоталитар тузумнинг якка ҳукмрон мафкураси сифатида XX асрнинг 30 йиларидан 40-йиллар ўрталаригача Германия, Италия каби мамлакатларда амал қилди. Ирқчилик, миллий социализм ғоясига асосланган бу мафкура мутлоқ ҳақиқатни даъво қилиб, ҳар қандай ўзга ғоя ва қарашларни, миллий, ижтимоий тенглик, демократик ғояларни рад этди. 2-жаҳон уришини келтириб чиқарди ва 60 миллион ер юзи аҳолисининг ёстигини қуритди.

Барча прогрессив, инсонпарвар кучлар инсоният учун ўта ҳавфли бўлган фашистик ғоя ва мафкурага қарши курашди ва унинг устидан ғалаба қозонди.

Ақиданарастлик мафкураси

Соф диний ақидаларга асосланган бўлиб, ҳар қандай илмий-техник ва ижтимоий тараққиёт ғояларини, миллий, замонавий, демократик тамойилларни рад этади.

Ислом ақиданарастлик мафкураси дастлаб бир қатор араб мамлакатларида пайдо бўлиб, ислом динига эътиқод қилувчи халқларга турли усуллар ёрдамида тарқатилди.

Ислом ақиданарастлик мафкураси ҳам мутлоқ ҳақиқатни даъво қилиб, ҳар қандай ўзга диний ва дунёвий ғояларни, қарашларни, ижтимоий, миллий қадриятларни, маданиятни рад этади. XX асрнинг 60-йилларидан бошлаб бир қатор араб мамлакатларида (М:Миср, Саудия Арабистони, Сурия, Ливия, Жазоир каби) қопли тўқнашувларни келтириб чиқарди. Афғонистон, Тожикистонда фуқаролар урушини авж олди. Мустақил Ўзбекистон Республикасининг барқарор ижтимоий сиёсий ҳаётига таҳдид солди. Миллатлар, турли динларга эътиқод қилувчи кишилар ўртасида низолар келтириб чиқаришга уринмоқдалар.

Иккинчи қисм.

Ҳозирги замонда инсон онги ва қалби учун кураш.

«Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади». Ислом Каримов «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.

«Мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, шундай ҳолат юз берган тақдирда бўш қолган мафкура майдонидан бизга бегона, орзу-интилишларимизга мутлақо ёт ғоялар ўрин эгаллашга уриниши шубҳасиз».

«Ҳозирги вақтда қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун аввало забот этмоқчи, ўз таъсир доирасига олмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади».

«Тарихдан маълумки, бир халқни ўзига тобе қилишни истаган кучлар аввало уни ўзлигидан, тарихидан, маданиятидан жудо қилишга интилади. ... зарарли таъсирлар давом этаверса, миллат ўзлигини йўқотиши, минг йиллик анъаналарини бой бериб, оломонга айланиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас».

Бундай мафкуравий таъсирлар салбий оқибатларга олиб келмаслиги учун нима қилиш керак?

«Бунинг йўли - одамларимиз, авваламбор ёшларимизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг, мен ўзбек фарзандиман, деб, ғурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир. ... фарзандларимиз юрагида она-Ватанга, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига соғлом муносабатни қарор топтиришимиз, таъбир жоиз бўлса, уларнинг мафкуравий иммунитетини кучайтиришимиз зарур. Токи улар миллий илдизлари бақувват, дунёни чуқур англайдиган, замон тараққиёти билан баробар қадам ташлайдиган инсонлар бўлиб етишсин. Ана шунда жоҳил ақидапарастнинг «даъвати» ҳам, ахлоқни рад этадиган, биз учун мутлақо бегона ғоялар ҳам уларга ўз таъсирини ўтказа олмайди».

Ислом Каримов. «Фидокор» газетаси. 2000 йил. 8-июн.

Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси

Ҳозирги даврдаги тажовузкор ғоя ва мафкуралар,
уларнинг инсон онги ва қалбига таъсири

Диний экстремизм. Ваҳҳобийлик, диний-экстремистик оқими, «Мусулмон биродарлари» ташкилоти, «Ҳезбут-таҳрир», «Ҳезбуллоҳ», «Ислоом озодлик партияси», «Ат-Такфир вал-Ҳижра», «Ҳунуд Аллоҳ», «Ўқибхўд» каби диний-экстремистик руҳдаги оқим ва ташкилотлар фаолияти сиёсийланган диний, тажовузкор ғоя ва мафкураларга асосланган.

Уларнинг асл мақсади: Ислоом дини ниқоби остида давлат сиёсий ҳокимиятини эгалладан, ислом мутақассини ягона халифалик байроғи остида бирлаштиришдан, ислом оламнинг дунёдаги бошқа барча диний эътиқодларга, иқтимоий тузумга, демократик тараққиёт йўлига қарама-қарши қўйишдан иборат. Улар ёшлар онгини ва қалбини диний мутаассиблик ғояси билан захарлаб, ўз халқи, миллати, аجدодлари, ота-онаси эътиқод қилиб келаётган диний мазҳабига қарши қўймоқдалар. Ўзлари илгари сураётган тажовузкор диний-экстремистик руҳдаги ғоя ва мафкура асосида жамиятни «тубдан янгилаш» зарурлигини ёшлар онгига турли усул ва воситалар ёрдамида сингдиришга уринмоқдалар. *«Наманган, Тошкентда содир этилган қонли воқеалардан кейингина бу қучларнинг нияти ҳокимият учун қураш бўлиб, улар дин ниқоби остида ҳаракат қилаётган халқаро террорчилик ҳаракатининг бир тўдаси экани ошкор бўлди».*

Ислоом Каримов. «Фидокор» газетаси. 2000 йил. 8 июн.

Шарқона ахлоқ ва миллий қадриятларимизга ёт бўлган ғояларни ўзида ифодалаган фильмлар. Бизнинг шарқона турмуш тарзимизга, ахлоқий нормаларга, миллий қадриятларимизга, тарбияга ёт бўлган чет эл видеофильмларидаги зўравонлик, бераҳмлик, ёвузлик, ахлоқсизлик каби инсон қадр қимматини ерга урувчи ғоялар ҳам, уларнинг мазмун-моҳияти қандай бўлишидан қатъий назар ёшлар онгида салбий асоратлар қолдирмоқда. Ҳали дунёқарани шаклланиб улгурмаган ёшлар уларни ўзлари истаганча қабул қилиб, уларга тақлид қилмоқда ва ўз ҳаётида тадбиқ қилишга уринадилар.

«Менинг назаримда, -деб таъкидлайди Президентимиз И.А.Каримов, - одамнинг қалбида иккита куч-бунёдкорлик ва вайронкорлик ҳамиша ўзаро курашади ... тарих тажрибаси шундан далолат берадики, инсон табиатидаги инсонийликдан кўра ваҳшийлик, ур-йиқит инстинктлари, яъни хатти-ҳаракатларини қўзғатиб юбориш осонроқ»¹.

Юқорида баён қилинган чет эл видеофильмларини мамлакатимизга олиб келиб, уларни намойиш қилинишидан асосий мақсад ҳам, айнан ёшларда вайронкорлик ва ваҳшийлик инстинктларини, хатти-ҳаракатларини қўзғатиб, мафкуравий бузғунчиликни амалга оширишдан иборат.

Кейинги пайтларда муттасил равишда намойиш қилинаётган кўп қисмли ғарб кинофильмлари ҳам бизнинг шарқона маданиятимизга, оилавий муносабатларга, миллий ахлоқий қадриятларимизга мутлақо зид бўлиб, уларнинг емирилишига олиб келмоқда. Оилада эр-хотин ўртасидаги муносабатларнинг кескинлашувига сабаб бўлмоқда. Улар, гўёки аста-секин портлайдиган мафкуравий бомба бўлиб, бизнинг маънавий дунёқарашимизни ўзгартиришга қаратилгандир.

---

1. *Ислом Каримов.* «Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман». «Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.

Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви

«Бугунги кунда одамзод маълум бир давлатлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларигагина хизмат қиладиган, олис-яқин манбалардан тарқаладиган, турли маъно-мазмундаги мафкуравий кучларнинг таъсирини доимий равишда сезиб яшайди».

Ислом Каримов

Глобаллашувнинг ижобий натижалари

XX асрнинг сўнги ўн йиллиги жаҳон миқёсида илмий-техникавий тараққиёт инсоният ҳаётини, турмушини кескин ўзгаришига сабаб бўлди. Шўролар давлати парчалангандан сўнг, Ўзбекистон миллий мустақилликни қўлга киритиб, жаҳонга юз тутди. Аввалда мавжуд бўлган чегаравий биқиклик барҳам топди. Жаҳоннинг илғор давлатлари қўлга киритган замонавий илм фан ютуқлари, ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг илғор тажрибаси билан танишиш имконияти яратилди. Халқаро ҳуқуқ нормалари, инсон манфаатларини ҳимоя қилишнинг илғор демократик тараққиёт йўлидаги давлатлар тажрибаси ҳаётимизга кириб келди. Телевидение, радио, «Уяли алоқа тизими», Интернет, Параболли антенна орқали ахборот узатиш каби илмий техникавий воситалар мафкуравий жараёнларнинг глобаллашувига олиб келди. Улар орқали замонавий илм фан ютуқлари билан танишиш, уларни ўзлаштиришга қулай имконият яратилди.

Глобаллашувнинг салбий оқибатлари

Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви ўзининг салбий жиҳатлари, хусусиятларига ҳам эга бўлмоқда. Айниқса, бизнинг шарқона маънавиятимизга, ахлоқий дунёқарашимизга зид бўлган ғарб мафкурасининг хилма-хил кўринишлари энг замонавий ахборот узатиш воситалари ёрдамида ҳаётимизга суқилиб кирмоқда. Бундай мафкуравий тазйиқлар, асосан,, ёшлар онгини ва қалбини эгаллашга қаратилганлиги, унинг хатарли тус олаётганлигини яшириб бўлмайди. Бунинг оқибатида ёшлар онгида миллий қадриятларимизга ёт бўлган бузғунчи моҳиятга эга ғоялар, қарашлар шаклланиш ҳавфи туғилди. Диний экстремизм, терроризм, жиноятчиликнинг янгидан-янги турлари ва бошқа ахлоқсизликларни илгари сурувчи ғояларнинг тарқатилиши ўзининг салбий оқибатларини келтириб чиқармоқда, 1999 йил 16 феврал воқеаси ҳам шундай мафкуравий тазйиқ оқибати эди.

Ҳозирги давр: геополитик мақсадлар ва мафкуравий сиёсат

«Инсоният янги аср бўсағасида турган бугунги кунда турли хил эски ва янги мафкураларнинг ўзаро кураши ҳар қачонгидан ҳам кўра шиддатли тус олмақда».

Ислом Каримов. «Тафаккур» журнали. 1998 й. 2-сон, 5-бет.

Геосиёсат тушунчаси

Гео-юнонча сўз бўлиб, «ер» маъносини англатади. Геосиёсат – муайян сиёсий доиралар, марказлар ва давлатларнинг географик минтақаларни ўз таъсир доирасига бўйсундиришга қаратилган ва олиб борадиган сиёсатидир. Геосиёсат тушунчаси биринчи бор I жаҳон уруши (1914-1918 й) даврида Швед давлатшунос олими Р.Челлен томонидан қўлланилган. Фашистлар Германияси XX асрнинг 30-йиллар иккинчи ярмидан бошлаб ўзга давлатлар ва халқларни босиб олиш мақсадида геосиёсат юритганлар.

Ҳозирга келиб «геосиёсат» мазмуни ва уни юритиш усули бирмунча ўзгарган. Аввалдагидек, очиқ қуроллик куч ишлатиш усулидан кўра кўпроқ яширин қурол-яроқ савдосини авж олдириш, наркобизнес, мафкуравий тазйиқ кўрсатиш воситалари билан геосиёсат олиб борилмоқда.

Геополитик мақсадлар ва мафкуравий сиёсат

Ер юзида табиий ресурсларнинг чекланганлиги муносабати билан айрим давлатлардаги сиёсий доиралар ўз чегара ҳудуди, бойликлари билан қониқмай, ўзга халқлар яшаётган ҳудудлардаги табиий-моддий бойликларни қўлга киритиш, уларга эга бўлиш мақсадида геосиёсат юритмоқдалар.

Ҳозирга келиб геополитик мақсадлар асосан мафкуравий сиёсат, яширин қурол-яроқ экспорт қилиш усуллари ёрдамида амалга оширилмоқда.

Маълумки, Марказий Осиёда миллий мустақилликка эришган давлатлар, хусусан Ўзбекистон табиий бойликларга кон географик минтақа ҳисобланади. Шунинг учун ҳам Марказий Осиёга, айниқса, Ўзбекистонга нисбатан дунёдаги ривожланган давлатларнинг қизиқиши ортиб бормоқда.

Буюк давлатчилик шовинизми, панисломизм, пансоветизм, халифаликни тиклаш каби ғояларни тарғиб қилиш орқали ўзларининг ғаразли геополитик мақсадларига эришмоқ ниятидадирлар.

Ҳозирги давр: геополитик мақсадлар ва мафкуравий сиёсат (давоми)

Мафкуравий полигон тушунчаси

«Полигон» сўзи — юнонча бўлиб, “poly”+”gonia” — бурчак маъносини англатади. Ҳозирда бу сўз «очиқ майдон» маъносида қўлланилади. Ҳозирда бир қатор давлатлар, сиёсий, диний ва бошқа гуруҳлар, марказлар ўз мақсад ва манфаатларини амалга ошириш учун муайян мафкуранинг таъсир доирасини кенгайтириш, уни ўзга халқлар онгига сингдириш мақсадида турли усул-воситалардан фойдаланиб, мафкуравий хуружга зўр бермоқдалар.

Демак, мафкуравий полигон,- бу муайян ижтимоий ҳудудни англатиб, унда турлича мақсадларни кўзлаган мафкуралар ўз ҳукмронлигига эришиш учун ўзаро тўқнашган мафкуравий кураш майдонидир.

«Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади. Бу аччиқ ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслик лозим».

*Ислом Каримов. «Фидокор» газетаси,
2000 йил 8-июнь*

Мафкура полигонларининг ядро полигонларидан хавфлироқ эканлиги

XX аср турли мафкураларнинг ўзаро курашига бой аср бўлди. Турли мақсад ва манфаатларни ўзида ифодалаган мафкуралар муайян сиёсий, ижтимоий тузумни, тартибни ғоявий жиҳатдан асослашга ва ўзга мафкуралар устидан ҳукмронликка эришиш мақсадида, одамлар онгини, қалбини эгаллашга қаратилди.

XX асрнинг 70 йили давомида асосан икки қарама-қарши сиёсий мафкура-коммунистик ва Ғарб мафкураси ўртасида аёвсиз кураш кетди. XX асрнинг 90-йиллари бошларида Шўролар империяси парчалангандан сўнг, унинг мафкуравий асослари ҳам емирилди. Коммунистик мафкура ўз мавқеини бутунлай йўқотди. Аммо, бу билан мафкуравий кураш барҳам топгани йўқ. Аксинча, ҳозирга келиб, янада авж олмоқда.

Ҳозирда турли хил сиёсий, диний, сиёсийлашган-диний, миллий мазмундаги мафкуралар ўртасидаги кураш қизигандан қизимоқда. Инсоният учун, турли миллат ва халқлар учун мафкуравий хуруж ўта хавfli бўлиб бормоқда. Чунки унинг исканжасига тушиш дегани, ўз эркинлигидан маҳрум бўлиб, ўзгаларга тобе, қул бўлиш билан баробардир. Шунинг учун ҳам Президентимиз Ислом Каримов: *«бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларига нисбатан ҳам кўпроқ кучга эга»*, -деб такрор ва такрор уқтирмоқда.

Ислом Каримов «Тафаккур» журнали, 1998, 2-сон

Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар

«... Агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, ammo мафкуравий тазйиқ, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин».

Ислом Каримов

XX аср охири-XXI аср бошларига келиб жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар авж олиб кетди. Бундай уринишлардан кўзланган асосий мақсад, муайян сиёсий кучлар, марказлар ва давлатларнинг жаҳон миқёсида ўз таъсир доирасини кенгайтириш, ўзга халқларни тобе қилиш, уларни бўйсундириш ва моддий бойликларга эга бўлишдан иборатдир. Эндиликда улар очиқ ҳарбий куч ишлатиш усулидан кўра, кўпроқ халқларни маънавий-мафкуравий жиҳатдан тобе этишга интиломоқдалар. Бундай усулнинг ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, жуда катта маблағлар сарф қилиш орқали ўз ғояларини маънавий-мафкуравий йўллар билан кишилар онига синдиришга уринмоқдалар. Диний, сиёсийлашган диний, сиёсий, бадиий мазмундаги адабиётларни тарқатиш, видеофильмлар, реклама эълонлари, ўз ваколатхоналарини очиш каби усуллардан фойдаланмоқдалар.

Асосий йўналишлари

Сиёсий

Буюк
давлатчилик
шовинизми

пансоветизм

Диний

Диний
экстремизм
ва
ақидапарастлик

панисломизм

Бадиий

Ғарб турмуш
тарзини
тарғиб
қилувчи

Америкача
турмуш
тарзини тарғиб
қилувчи

Зуравонлик, евузлик ва
бошқа ахлоқсизликларни тарғиб қилувчи

Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар

Дунёни бўлиб олишга уринаётган мафкураларнинг асосий шакллари

Буюк давлатчилик мафкураси

Муайян давлат ва миллатни, унинг манфаатларини бошқалардан устун қўядиган, уни мутлақлаштирадиган мафкурадир. Шовинизм – XIX аср бошларида Францияда император Наполеон Бонапарт шахсига сифинишни бошлаб берган унинг офицери Н.Шовен номи билан боғлиқ.

Буюк давлатчилик шовинизми – сиёсий мафкура шакли сифатида ўзга давлатларга, миллатларга нисбатан камситиш, ўз ҳукмронлигини уларга зўравонлик билан ўтказиш ғоясини илгари, суради. Улуғ давлатчилик шовинизми ҳозирда айрим қудратли давлатлар сиёсий доиралари томонидан олиб борилаётган ўзга давлатлар ва миллатлар ички ишларига аралашиб, улар устидан ҳукмронлик қилиш сиёсатида ўз ифодасини топмоқда.

Диний экстремистик мафкуралар

Жамият, миллат ва давлат ҳаётини фақат диний ақидалардан келиб чиқиб бошқариш зарурлигини илгари сурувчи мафкуралардир. Улар ҳар қандай дунёвий, демократик тамойилларни, миллий қадриятлар ва урф-одатларни тан олмасликка асосланган реакцион мафкуралардир. Уларнинг тарафдорлари қонуний давлат сиёсий ҳокимиятини зўравонлик билан эгаллашга уринадилар ва бу йўлда ҳар қандай усуллардан фойдаланадилар. Ҳозирги вақтда бу мафкуралар жаҳон миқёсида кенг тарқалаётган халқаро терроризмнинг ғоявий асоси бўлиб хизмат қилмоқда. Ваҳҳобийлик, Ҳезбут-тахрир каби диний-экстремистик мафкуралар шулар жумласидандир.

Пансоветизм мафкураси

Шўролар тузуми давридаги иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва турмуш муносабатларида шаклланган қадриятларни мутлақлаштиришга асосланган. Унинг тарафдорлари Шўролар тузуми, гўеки энг инсонпарвар, адолатли, ҳамма учун қулай бўлган ижтимоий муносабатлар тизимини шакллантирган эди, - деб, унинг қадриятларини бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти тамойилларидан устун қўйишга уринмоқдалар.

«СССРнинг сояси собиқ иттифоқ минтақасидан ҳали-бери бутунлай кўтарилган эмас ва буни биз доимо инобатга олишимиз, ҳаммаша сергак ва хушёр бўлиб яшашимиз зарур». Ислом Каримов (Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясидаги маърузаси. Топкент, 2002 йил, 4 бет).

Панисломизм мафкураси

XIX асрнинг охирида Ўрта Шарқдаги мусулмон мамлакатларида вужудга келган диний-сиёсий оқим мафкураси саналади. Бу мафкура мусулмонларнинг бирлиги, ягона мусулмон давлатига бирлашиб ғоясини ўзида мужас-самлаштирган.

«Пан»- юнонча сўз бўлиб, «ҳамма», «ҳамма нарсани ўз ичига олувчи» - маъносини англатади. Панисломизм мафкураси ислом диний эътиқодидан, унинг ақидаларидан бошқа ҳар қандай дунёвий, диний ғояларни, тамойилларни рад этади. Ваҳҳобийлик, Ҳезбут-тахрир каби диний-экстремистик оқимлар панисломизмнинг ҳозирги даврдаги энг реакцион кўриниши сифатида намоён бўлмоқда.

Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар

Дунёни бўлиб олишга уринаётган мафкураларнинг асосий шакллари

Ғарб турмуш тарзини ифодалаган мафкуралар

Ривожланган ғарб давлатлари дунё мамлакатлари ва халқлари устидан ўз таъсири ва ҳукмронлигини кучайтириш мақсадида маънавий-мафкуравий воситалардан кенг фойдаланмоқдалар. Ғарбона яшаш тарзи, маданиятини ОАВ ёрдамида, айниқса, Интернет тизими, телевидение, видео, бадиий адабиётлар орқали кенг тарғиб қилмоқдалар. Уларда кўпинча инсон ва унинг қалбини ўз диний эътиқодидан, миллий қадриятларидан, дунёқарашидан, янаш тарзидан маҳрум этувчи, бизнинг шарқона турмушимизга, анъаналаримизга, ахлоқимизга ёт бўлган ахлоқсизликни, зўравонликни тарғиб этувчи бузғунчи ғоялар ўз ифодасини топган.

Америкача турмуш тарзини ифодалаган мафкуралар

Бу мафкуралар ҳам дунё мамлакатлари ва халқларига ўз таъсирини ошириш ва уларнинг устидан ҳукмронлик қилишни кўзлайди. Америкача турмуш тарзи демократиянинг ўзига хос намунаси бўлгани ҳолда, унинг барча жиҳатлари ҳам бизнинг шарқона турмуш тарзимизга мос келавермайди. Бизнинг ҳаётимиз учун ижобий ва салбий аҳамият касб этиши мумкин бўлган томонларини синчковлик билан аниқлаш ўта муҳим ижтимоий-мафкуравий аҳамиятга эгадир.

Турли диний секталарнинг ғояларини ифодаловчи

Турли диний секталарнинг ғояларини ифодаловчи мафкуралар АУМ Сенрикё (Япония), «Худо болалари», «Севги оиласи» (Ғарб мамлакатларида), «Ахлоқий кўнчилик» (Америкада) кенг тарқалган.

Марказий Осиё минтақасидаги мафқуравий жараёнлар.

Минтақада тинчлик ва барқарорликни сақлашнинг муаммо ва вазифалари

«... Барқарорлик ва жуғрофий-сиёсий мувозанат сақланиб қолган шароитдагина бу минтақа жўшқин ва собитқадам ривожланади, жаҳон ҳамжамияти учун муносиб шерик бўла олади».

Ислом Каримов

«Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари асосида. Т. «Ўзбекистон», 1997 йил.

1991 йили Шўролар давлати парчаланиб, Марказий Осиё республикалари миллий мустақилликка эришгандан сўнг, минтақада тинчлик ва барқарорликни сақлаш ўта муҳим масала бўлиб қолди. Чунки Марказий Осиё минтақасида яшаётган халқлар тинчлигига, хавфсизлигига раҳна солувчи хавф-хатарлар, мафқуравий таҳдидлар кучаймоқда.

Ҳозирда, Марказий Осиё давлатлари, хусусан Ўзбекистоннинг тинчлик йўлида олиб бораётган изчил сиёсати тинчлигимизга, барқарор ривожланишимизга қарши қаратилган турли сиёсий ва мафқуравий таҳдидларни бартараф қилишга йўналтирилгандир.

Сиёсий, миллатчи шовинистик, диний экстремистик характердаги мафқуравий таҳдидлар, қўлорувчилик ҳаракатларидан кўзланган мақсад-минтақада сиёсий, мафқуравий вазиятни кескинлаштириш ва сиёсий барқарорликни издан чиқаришдан иборат. Ҳозирда фаолият кўрсатаётган айрим сиёсий, диний экстремистик ва халқаро террорчилик марказлар асосан ёшларни турли усул ва воситалар ёрдамида ўзларига огдиришга, уларнинг онгини бузғунчи ғоялар билан заҳарлаб, минтақада кескинликни келтириб чиқаришга уринмоқдалар.

Мафқуравий кураш миллатимиз келажагини, тақдирини ҳал этади. Бу кураш, қадимги давр ўтмиш аждодларимизнинг муқаддас китоби бўлмиш “Авесто”да баён қилинган эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги олишувдан иборатдир. Бу олишувда, аминмизки, эзгулик, бунёдкор ғоя албатта ғалаба қилади.

Ўзбекистонга хуруж қилаётган мафкуравий таҳдидлар ва уларнинг турлари

«Эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади. Бу янчиқ ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслик лозим». *Ислом Каримов.*

**Диний
экстремизм ва
фундаментализм**

Унинг асосий мақсади ҳокимият учун кураш бўлиб, халқаро террорчилик ҳаракатининг бир тўдаси.

**Буюк давлатчилик
шовинизми ва агрессив
миллатчилик**

Имнерияча фикрлаш ва хулқ - атворнинг хуружлари. Муайян давлат ва миллатни, унинг манфаатларини бошқалардан устун қўйиш.

Наркобизнес

Бойлик орттириш мақсадида турли наркотик моддаларни четдан олиб келиш, етиштириш ва наркотик моддалар билан ёшлар онгини, ҳаётини заҳарлаш.

**Халқаро
терроризм**

Турли халқаро террорчилик марказлари маблағи эвазига мавжуд конституцион тузумга қарши қўпурувчилик, сиёсий арбоблар ҳаётига суиқасд ҳаракатларини олиб борувчи гуруҳлар.

**Ахлоқсизликни
тарғиб қилувчи
ОАТ**

(оммавий ахборот тизимлари)
Жангариликни тарғиб қилувчи, миллий қадриятларимизга, шарқона ахлоқ - одобга ёт бўлган Ғарб видеофильмлари.

Мафкуравий таҳдидга қарши кураш йўли: *«Одамларимиз, авваламбор ёшларимизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрига эга бўлган баркамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида ўзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Уларнинг мен ўзбек фарзандиман, деб, гурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир».*

Ислом Каримов. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман.
«Фидокор» газетаси, 2000 йил, 8-июн.

«Халқимизнинг табиатига мутлақо ёт бўлган сиёсий, диний экстремизм, ақидапарастлик ва бошқа ёву. оқимларнинг минтақамизга кириб келиши ва тарқалиши тинчлик ва осойишталикка фарзандларимизнинг келажагига катта хавф туғдиришини одамлар онгига чуқур сингдириб бориш керак».

Ислом Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. Т., «Ўзбекистон», 2000 йил. 29-бет.

Ислом фундаментализмининг таҳдиди

«Ўзбекистонга нисбатан ислом фундаментализми ақидапарастликнинг таҳдиди нималарда намоён бўлмоқда?»

Ислом Каримов.

«Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари асосида. Т. «Ўзбекистон», 1997 йил.

- 1 Мусулмонларнинг ислоҳотчи давлатга ишончини йўққа чиқаришда кўринмоқда. Уларнинг мақсади демократияни, дунёвий давлатни, кўп миллатли ва кўп динли жамиятни обрўсизлантиришдан иборатдир.
- 2 Фундаменталистларнинг асоссиз даъватларига кўр-кўрона эргашувчилар ўзгалар иродасининг қули бўлиб қолишини англашимиз лозим.
- 3 Аҳоли ўртасида «ҳақиқий» ва «сохта» дицдорлик белгилари бўйича қарама - қаршилик келтириб чиқаришга уринмоқдалар.
- 4 Ўзбекистоннинг жанубидаги қўшни мамлакатларда фуқаролар урушини келтириб чиқарди. Қўшни мамлакатларда (Афғонистон, Тожикистон) террорчилар, жангариларнинг янгидан янги авлодларини вужудга келтирмоқда.
- 5 Мусулмон ва номусулмон мамлакатлар, уларнинг жамоатчилик орасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри фикрлар туғдиришга уринмоқдалар.
- 6 Одамларнинг диний заминда «цивилизациялар тўқнашуви»ни кутишга мажбур қилмоқда. Бу эса жаҳон ҳамжамятига қўшилиш жараёнларига ғоят салбий таъсир кўрсатмоқда.
- 7 Омма онгида дин барча муаммолар ва зиддиятларни ҳал қилишнинг универсал воситаси деган фикрни қарор топтиришда кўринмоқда.

Буёқ давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик мафкуравий таҳдиди

Тарихий тажрибага асосланиб, бу ҳодисани муайян кучлар ва давлатлар томонидан бўладиган сиёсий, мафкуравий ва иқтисодий ҳукмронлик учун интилиш деб таърифлаш мумкин. *Ислом Каримов.*

«Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари асосидаги тасниф (Т. «Ўзбекистон», 1997 йил).

1. Халқаро, давлатлараро ва элатлараро қарама-қаршиликни келтириб чиқариш.
2. Халқаро-ҳуқуқий ички давлат суверенитетимизни рўёбга чиқаришга қаршилик кўрсатиш.
3. Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий алоқаларини чегаралашга, уларни тенг ҳуқуқли бўлмаган шароитга солиб қўйишга уриниш.
4. Мафкуравий тазйиқ ўтказиш, жаҳон афкор оммасида Ўзбекистон ҳақида нотўғри тасаввурлар туғдиришга интилиш.
5. Миллатлар ўртасида ўзаро ишончсизликни келтириб чиқариш, миллатлараро муносабатларни кескинлаштириш.
6. Янги мустамлакачилик ва янги империячилик ёндашув, ҳамма соҳалардаги ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли ҳамкорликни секинлаштириш хавфи.

Тараққиётнинг ўзбек модели

Тараққиётнинг ўзбек моделининг мазмуни: ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига, янги иқтисодий муносабатларга босқичма-босқич, ижтимоий сакрашлар ва портлашларсиз ўтиб, ўз тараққиётида янги сифат даражасига кўтарилишдан иборатдир.

Бу жараёнда давлатнинг асосий вазифаларидан бири: аҳолини ижтимоий муҳофазалаш, унинг муҳтож қатламларига доимий ёрдам кўрсатиш; бозорни мафкура таъсиридан озод этиш; хўжалик юритиш ишларига фақат иқтисодий усуллар билан таъсир кўрсаташдир. «Тараққиётнинг ўзбек модели»-ижтимоий-иқтисодий ривожланишда миллий қадриятлар, урф-одатлар, диний эътиқод ва маданият, халқимиз руҳияти, унинг минг йиллар давомида сақлашиб келаётган маънавий меросни ўз ичига олади.

Ўзбекистон миллий мустақилликни қўлга киритгандан сўнг ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг ўзига хос йўлини, «тараққиётнинг ўзбек модели», деб жаҳон афкор оммаси томонидан тан олинган изчил тараққиёт йўлидан оғинмай бормоқда.

Тараққиётнинг ўзбек модели Президент Ислам Каримов томонидан белгилаб берилган 5 тамойилни ўз ичига олади.

Асосий тамойиллар

Иқтисодий ислохотлар ҳеч қачон сиёсатдан орқада қолмаслиги керак, бирор мафкурага бўйсундирилиши мумкин эмас. Бунинг маъноси шуки, иқтисодиёт сиёсатдан устун туриши керак. Ҳам ички, ҳам ташқи иқтисодий муносабатларни мафкурадан холи қилиш зарур.

Давлат бош ислохотчи бўлиши зарур. У ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаб бериши, ўзгартиришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва уни изчиллик билан ўтказиши, жаҳолатпарастлар ва консерваторлар қаршилигини бар-тараф этиши шарт.

Қонун, қонунларга риоя этиш устувор бўлиши лозим. Бунинг маъноси шуки, демократик йўл билан қабул қилинган янги Конституция ва қонунларни ҳеч истисносиз ҳамма ҳурмат қилиши ва уларга оғинмай риоя этиши лозим.

Аҳолининг демографик таркибини ҳисобга олган ҳолда кучли ижтимоий сиёсатни ўтказиш. Бозор муносабатларини жорий этиш билан бир вақтда аҳолини ижтимоий ҳимоялаш юзасидан олдиндан таъсирчан чоралар кўрилиши лозим. Бу бозор иқтисодиёти йўлидаги энг долзарб вазифа бўлиб келди ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш объектив иқтисодий қонунларнинг талабларини ҳисобга олган ҳолда, ўтмишдаги «инқилобий сакрашлар»сиз, яъни эволюцион йўл билан, пухта ўйлаб, босқичма-босқич амалга оширилиши керак.

Ўзбекистоннинг жаҳондаги ўрни ва нуфузи

Ўзбекистоннинг қулай геосиёсий имкониятлари

Президент И.Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари асосида. Т. «Ўзбекистон», 1997 йил.

Қадим замонларда Шарқ билан Ғарбни боғлаб турган Буюк Ипак йўли Ўзбекистон ҳудуди орқали ўтган. Бу ерда савдо йўллари тутанган, ташиқ алоқалар ҳамда турли маданиятлар тутаниб бир-бирини бойитган.

Бугунги кунда ҳам Европа ва Осиёни боғлайдиган йўллар Ўрта Осиёдан, унинг ўртасида жойлашган Ўзбекистондан ўтади.

Ўрта Осиёда географик сиёсий жиҳатдан марказий ўрин тутган Ўзбекистон ушбу минтақада кучлар нисбати ва мувозанатини сақлаш, барқарорликни таъминлаш, ҳамкорликни мустаҳкамлаш имкониятларига эга.

Ўзбекистон булунги кунда қўшни давлатлар Қозғоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон ва Афғонистон ўртасида боғлани халқа вазифасини ўтамоқда. Минтақа доирасида манфаатли муносабатлар ўрнатилиш имконияти Ўзбекистон орқали очилади.

Табиий иқлим шароити қулай, улкан минерал — хом-ашё захиралари ва стратегик материалларга эга, деҳқончилик маданияти ривожланган, озиқ-овқат билан ўзини таъминлашга қодир.

Ўзбекистон саноатнинг базавий ва замонавий тармоқларига эга, ўзини нефть, газ, рангли металллар билан таъминлабгина қолмай, уларни экспорт қилиш имкониятига эга.

Ўзбекистон Ўрта Осиёнинг транспорт, энергетика, сув тизими марказида жойлашган.

Аҳоли сони, илмий техникавий ва бошқа имкониятлари жиҳатидан минтақадаги қўшиларидадан маълум даражада устун туради.

Юртимизнинг жаҳонга машҳур бой маънавий мероси бор, шу туфайли инсоният цивилизациясида салмоқли ўрин эгаллаб, дунёнинг маънавий ва сиёсий жараёнларига таъсир ўтказиб келган.

Ўзбекистоннинг жаҳондаги ўрни ва нуфузи

Жуғрофий-сиёсий жиҳатдан Ўзбекистонга қийинчиликлар туғдирувчи омиллар. Президент И.Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асари асосида. Т. «Ўзбекистон», 1997 йил.

Ўзбекистон ўзининг жуғрофий - сиёсий ҳолати жиҳатидан коллектив хавфсизлик тизими изчил йўлга қўйилмаган минтақада жойлашган.

Ўзбекистон Форс кўрфази, Каспий денгизи ҳавзаси ва Тарим ҳавзасининг нефть ва газга жуда бой конлари жойлашган ярим ҳалқанинг стратегик марказида жойлашган. Шу боисдан бу ҳудудда бутун дунёда энергия тақчиллиги шароитида кўнгина давлатларнинг бир-бирига мос келмайдиган манфаатлари ўзаро тўқнашмоқда.

Дунёдаги кучли давлатлар мазкур минтақада ўз манфаатларини изламоқда.

Ўзбекистонни этник, демографик, иқтисодий ва бошқа муаммолар юки остида қолган мамлакатлар қуршаб турибди. Бунинг устига, юртимиз минтақадаги диний экстремизм, этник муросасизлик, нарқобизнес ва ҳар хил ташқи кучлар томонидан рағбатлантириб келинаётган ички можаро авж олган Афғонистон каби берқарорлик ўчоғи билан чегарадош.

Сув ресурсларининг чекланганлиги, экологик муаммолар, Орол фожиаси ҳам мамлакатимиз учун ноқулайлик омилдир. Шунингдек, мустамлакачилик даврида юритилган Туркистонни бўлиш, миллат ва элатлари устидан ҳукмронлик қилиш сиёсатини асоратлари ҳозиргача ташвишли омил ҳисобланади

Советлар даврида Ўрта Осиё, жумладан Ўзбекистонда коммуникациялар номақбул равишида шакллантирилди. Жапубий йўналишида транспорт коммуникациялари амалда ривож топмади. Ўзбекистон бевосита денгизга чиқа олмайдиган, бунинг устига денгиз бандаргоҳларидан энг узоқда жойлашган мамлакат. Қора денгиз, Болтиқ денгизи, Япон денгизи ва Шимолий денгизларга олиб чиқувчи энг қисқа темир йўли қарийиб 3000 км.ни ташкил этади. Бу бир неча давлатлар ҳудудидап ўтадиган олис йўл бўлиб, Ўзбекистоннинг иқтисодий алоқаларини чегаралайди, юк ташинини қимматлаштириб, маҳсулотларни рақобатбардошлигини камайтиради.

Ўзбекистоннинг тинчликсевар ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари

«Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир. Унинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа қоидалари ва нормаларига асосланади. Республика давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида иттифоқлар тузиши, ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириши ва улардан ажралиб чиқиши мумкин».

Ўзбекистон республикаси Конституцияси. Т., «Ўзбекистон», 1992 й., 17-модда.

- 1 Мафкуравий қарашлардан қатъи назар ҳамкорлик учун очиқлик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик.
- 2 Давлатларнинг суверен тенглиги ва чегаралар дахлсизлигини хурмат қилиш.
- 3 Бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик.
- 4 Низоларни тинч йўл билан ҳал қилиш.
- 5 Куч ишлатмаслик ва куч билан таҳдид қилмаслик.
- 6 Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини хурматлаш.
- 7 Ички миллий қонунлар ва ҳуқуқий нормалардан халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган қоидалари ва нормаларининг устуворлиги.
- 8 Давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш, мақсадида иттифоқлар тузиш, ҳамдўстликларга кириш ва улардан ажралиб чиқиш.
- 9 Тажовузкор ҳарбий блоклар ва уюшмаларга кирмаслик.
- 10 Давлатлараро алоқаларда тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик, давлат миллий манфаатларининг устуворлиги.
- 11 Ташқи алоқаларни ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама келишувлар асосида ривожлантириш, бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмаслик.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари

“Ўзбекистон-суверен демократик республика” (Ўзбекистон республикаси конституцияси I-модда).

“Адолат ва ҳақиқат гоёси ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларини қамраб олмоғи даркор. Адолат ва ҳақиқат гоёси қонунчилик фаолиятимизнинг замини, бош йўналиши бўлмоғи шарт”.

Ислом Каримов.

Демократия – бош йўлимиз. Биринчи қақриқ Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси I-сессиясида “Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари”.

Демократия юнонча сўз бўлиб “демос”-халқ, “кратос”-бошқарув, яъни мамлакатни кўпчилик халқ вакиллари томонидан бошқариш, халқ ҳокимияти маъносини англатади. “...Демократия-фақат назария ёки сиёсий жараёнгина бўлиб қолмай, шу билан бирга халқнинг турмуш тарзи ва унинг бутун руҳияти, анъаналари, маданияти, психологиясининг хусусиятлари ҳамдир...”¹.

Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўёғасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т. “Ўзбекистон”, 1997, 185-бет

Демократик тамойилларнинг мамлакатимизда амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари

Шарқда демократик жараёнлар аста секин тараққий топади. Бу соҳада инқилобий ўзгаришлар ясашга уринишлар гоёт нохуш, ҳатто фожиали натижаларга олиб келади.

Тубдан янгиланиш даврида анъаналарга таяниб иш тутиш, улардан янги ўзгаришларга мос ҳолда оқилона фойдаланиш ислохотларнинг изчил ва собитқадамлик билан амалга оширишига ҳамда жамият барқарорлигига хизмат қилади.

Жамиятни демократлаштиришнинг иккинчи муҳим шarti одамларнинг тафаккури ва ижтимоий савияси билан демократик ўзгаришлар даражаси ва суръатлари бир-бирига қанчалик мутаносиб бўлишига боғлиқ. Демократик ўзгаришлар ва янги демократик жараёнларни бошқаришни ва ҳаётга тадбиқ қилишни ҳамда уларни ҳимоялаш зарурлигини авваламбор жамиятнинг ўзи англамоғи даркор.

Демократик жараёнлар халқимиз миллий маданиятининг ўзига хос жиҳатларини, унинг табиатини ўзида мужассам этмоғи керак.

Шарқда демократия тушунчаси ҳамжиҳатлик гоёси, жамоатчилик фикрининг устуворлиги замида шаклланади. Бизнинг мамлакатимизда демократик жараёнлар халқимизнинг қонунни ҳурмат қилиш, қонунга итоат этиш каби фазилатларига мос равишда ривожланиши зарур.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари (давоми)

“Биз фуқаролик жамиятини қуришга интилоқдамиз. Бунинг маъноси-давлатчилигимиз ривожлана борган сари бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топшириш, яъни ўзини-ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш демакдир. Ана шундай давлат ва жамиятни қуриш, ҳақиқий демократик қадриятларни вужудга келтириш бизнинг бош концепциямиз ва миллий раънақимиз асосидир.”

Ислом Каримов.

1. Жамиятда сиёсий, миллатлараро, ижтимоий ва моддий тепликни таъминловчи самарали тизимга асосланган қонулар тизимини шакллантириш. Одамлар ўртасида муқдорлик жиҳатидан тафовутнинг кучайиб бориш тенденцияси жамиятимиз учун ташвишли аломат бўлиб турмоғи керак. Бу тенденциянинг олдини олиш учун тегишли тарзда ҳаракат қиладиган ҳимоя механизмини шакллантириш.

2. Барча бўғиндаги давлат идоралари фаолиятининг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қиладиган қонулар тизимини барпо этиш. Бу тизим, бир томондан, марказий, иккинчи томондан эса вилоят, шаҳар ва туманлар даражасидаги давлат ҳокимияти ҳамда бошқарув идораларининг вазифаларини аниқ белгилаб бериши, уларнинг ишини мувофиқлаштириб туриши керак. У бошқарув вазифаларини асосий қисмини марказдан вилоятларга, вилоятлардан шаҳар-туманлардаги давлат ҳокимияти ва бошқарув идораларига ўтисини таъминлаши даркор.

3. Иқтисодий, айниқса, сиёсий ислохотлар муваффақиятли, аввало, бошқарув соҳасидаги кадрларни тайёрлаш даражасига, уларнинг бугунги ўзгаришларини амалга ошириш истаги ва лаёқатига боғлиқ.

4. Ҳуқуқ органлари фаолиятининг қонуний негизини мустаҳкамлашимиз зарур. Бизнинг жамиятда қонуни бошқарувнинг асосий ва кўп қиррали воситасига айланиши зарур.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари (давоми)

“Адолат ва ҳақиқат ғояси ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларини қамраб олмоғи даркор. Адолат ва ҳақиқат ғояси қонунчилик фаолиятимизнинг замини, бош йўналиши бўлмоғи шарт. Давлатчилик ва фуқаролик муносабатлари, меҳнат ва уй-жой, нафақа ва солиқ, табиатни муҳофаза қилиш ва жинсийликка қарши курашиш масалалари, қўйингки, ҳаётимизнинг ҳамма жабҳалари ана шу заминга таяниши зарур.”

Ислом Каримов.

5. Фуқароларнинг сиёсий жараёнларда, давлатни бошқаришда қатнашувини таъминлайдиган ҳуқуқий асосларни такомиллаштириш зарур. Бугунги кунда жамоат ташкилотлари, жамғармалар, уюшмалар ҳуқуқини оширадиган, уларнинг жамият сиёсий тизимидаги ўрни ва аҳамиятини белгилаб берадиган, давлат ишларига таъсирини кучайтирадиган бутун бир қонунлар тизimini яратиш.

6. Бозор муносабатлари шароитида давлатнинг бош вазифаси иқтисодий, ишлаб чиқариш, ижтимоий ва савдо-иқтисодий муносабатларнинг ўз маромида ишлаши учун зарур шарт-шароитлар яратиш беришдан иборат. Қонунчилик соҳасида асосий эътибор бошқарув органлари фаолиятини аниқ белгилаб қўйиш, зўравонлик ва ўзбошимчиликка барҳам беришга қаратилмоғи зарур.

7. Иқтисодий ва сиёсий соҳалардаги барча ислохотларимизнинг пировард мақсади юртимизда яшайётган барча фуқаролар учун муносиб ҳаёт шароитларини ташкил қилиб беришдан иборатдир. Айнан шунинг учун ҳам маънавий жиҳатдан мукамал ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий уйғониш ғоясини рўёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш давлатимизнинг энг муҳим вазифаларидан бири бўлиб қолади. Жамиятимизда инсоннинг ўз қобилиятини, табиат ато этган иқтидори ва истеъдодини тўла намойиш этиши учун адабиёт, санъат ва умуман эркин ижодий фаолият ривожини учун зарур шароитларни яратишимиз лозим.

8. Инсон ва давлат ўртасидаги муносабатларда инсон манфаатлари устувор бўлиши керак. Давлат ва давлат ҳокимиятининг барча тармоқлари ўз фаолиятини инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва қўриқлаш ишига сафарбар қилгандагина ўз вазифасини тўғри адо этган ҳисобланади. Хусусан, фуқароларнинг манфаатлари ва ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш соҳасини мумкин қадар кенгайтириш даркор.

Ўзбекистонда барно этилаётган жамият қурилишининг асосий йўналишлари

«Биз фараондларимизнинг баркамол рухий дунёси учун, уларнинг маънавий – ахлоқий жиҳатдан етук, жисмонан соғлом бўлиши учун доимо қайғуришимиз, курашимиз зарур».

Ислам Каримов.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг ўн тўртинчи сессиясидаги маърузаси асосида 1999-йил 14-апрель "Ўзбекистон XXI асрга интилоқда".

Мамлакат сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш.

Халқ турмуш даражасининг изчил ва барқарор ўсиши, аҳолини янада кучли ижтимоий ҳимоя қилиш.

Жамият маънавиятини янада юксалтириш.

Юқори малакали кадрлар тайёрлаш.

Жамиятдаги барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқаролараро тотувликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини ва худудий яхлитлигини таъминлаш.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни таъминлаш.

Мамлакат сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш

1. Жамият сиёсий ҳаётини эркинлаштириш. Бунда асосан қуйидаги муҳим устувор вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилади: демократик институтларни шакллантириш; аҳолининг сиёсий фаоллигини кучайтириш ва сиёсий маданиятни ошириш; жамиятда манфаатлар ва қарама-қарши кучлар ўртасидаги мувозанатни таъминлаш; сайловларни янада демократлаштириш; жамоат бирлашмалари фаолиятини янада такомиллаштириш; сиёсий партиялар фаолиятини янада такомиллаштириш; оммавий ахборот воситаларини эркинлаштириш.

2. Жамият иқтисодий ҳаётини янада эркинлаштириш. Бунда: хўжалик юритувчи субъектлар иқтисодий ҳаракатлари эркинлигини кенгайтириш; тadbиркорликни эркин қўйиш; рақобат муҳитини яратиш; мулкдорлар синфини шакллантириш; мулкчилик шакллари ривожлантириш; қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчиларнинг асосий турлари-қишлоқ хўжалик ширкатлари, фермер ва деҳқон хўжалиklarини самарали ривожлантириш; иқтисодиёт таркибида кичик, ўрта ва хусусий бизнеснинг муносиб ўрин эгаллашига эришиш; иқтисодиётни демонополлаштириш учун янада қулай шарт-шароит яратиш; ташқи иқтисодий фаолиятни ва валюта сиёсатини эркинлаштириш; ички истеъмол бозори тузилмасида ўзи ишлаб чиқарган маҳсулот улушини кескин ошириш.

3. Давлат қурилишини эркинлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш. Бунда: ҳокимият тақсимланиши тамойилини амалда қўллаш; давлат ҳокимияти органларининг ваколатларини нодавлат ва жамоат ташкилотларига, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларига ўтказиш ва уларнинг ҳуқуқларини муҳофаза этиш; аксилмарказлаштириш, яъни марказий ҳокимият идоралари ваколатларининг қўйи идораларга берилишини амалга ошириш.

Жамият маънавиятини янада юксалтириш

1. Эркин фуқаро, озод шахс маънавиятини шакллантиришда умуминсоний қадриятлар ва миллий ўзига хосликнинг уйғунлиги таъминлаш. Жамият ҳаётини эркинлаштириш жараёнида ҳар бир фуқаро чинакамига фуқаролик бурчини англаши, курашчан ва фаол бўлиши лозим.

Бунда ҳар бир фуқаро: ўз ҳақ-ҳуқуқини танийдиган, бунинг учун курашадиган; ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, ўз имкониятларини ишга солиб, самарасини кўрадиган; атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билдира оладиган; шахсий манфаатини мамлакат ва халқ манфаати билан уйғун ҳолда кўриб, фаолият юритадиган бўлиши лозим.

Шахс эркинлиги-эркин тафаккурга, эътиқод эркинлигига эга бўлиш ва эркин ижтимоий фаолият юритиш демакдир.

Жамият маънавиятини янада юксалтиришда Президентимиз И.А.Каримов эркин фуқаро, озод шахсни тарбиялаб етиштириш муҳим аҳамиятга эга эканлигини таъкидлаб кўрсатди. Эркин фуқаро, озод шахс деганда, Президентимиз: а) эски тоталитар мафкурадан халос бўлган; б) қуллик, мутеликни тан олмайдиган; в) ижтимоий зулмдан озод; г) ҳақ-ҳуқуқини таниган; д) ўз кучи ва имкониятларига ишонган; е) ўз фикри-қарашига эга бўлиб, атрофдаги воқеа-ҳодисаларни холисона таҳлил қила оладиган; ж) шайтоний ҳирсу ҳаваслардан халос бўлган салоҳиятли, фидокор, эзгу ниятли шахсни, фуқароларни тушунмоқ лозим, деб аниқлатди.

2. Маданият ва санъат, фан ва таълим ривожини таъминлашда аждодларимиз маънавий мероси, халқимиз руҳида яшаб келаётган илғор анъаналарга таяниш. Бу соҳаларда чуқур ислохотларни амалга ошириш ва уларни бозор муносабатлари амал қилаётган шароитда ривожлантириб бориш давлатимиз, жамиятимиз истиқболнинг устувор йўналиши бўлмиш маънавиятни янада юксалтиришда муҳим аҳамиятга эга.

Юқори малакали кадрлар тайёрлаш

1997 йил 27 август куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида “Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисида” Қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” қабул қилинди. Бу муҳим давлат ҳужжатлари мамлакатимизда кадрлар тайёрлаш миллий моделининг ички механизмини асослаб, уни рўёбга чиқаришнинг ҳуқуқий-меъорий асосини ташкил қилади. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириб бориш орқали баркамол инсон, янги тафаккурга эга бўлган шахс-юқори малакали кадрлар етиштирилади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг амалга оширилиши орқали фуқароларнинг энг асосий конституциявий ҳуқуқларидан бири - билим олиш, ижодий қобилиятини намоён этиш, интеллектуал жиҳатдан ривожланиш, эгаллаган касби бўйича меҳнат қилиш ҳуқуқи рўёбга чиқарилади. Миллий дастурнинг амал қилиши билан инсон қобилиятларини очиш ва унинг таълим-тарбия соҳасига тааллуқли турли хил эҳтиёжларини қондириш рўёбга чиқарилади.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделини рўёбга чиқариш миллий ва умумбашарий қадриятларни тиклашга йўналтирилган бўлиб, бу ўз навбатида, фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришга хизмат қилади.

Узлуксиз таълимни ривожлантириш миллий дастурда белгиланган асосий вазифалардан бири бўлиб, у: умумий ўрта таълим (9 йиллик), ўрта махсус, касб-ҳунар таълими (3 йиллик академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари) ва олий таълимни ўз ичига олади.

Юқори малакали кадрлар тайёрлашда таълим жараёнини янада инсонпарварлаштириш, ижтимоийлаштириш ва демократлаштириш каби муҳим вазифаларни амалга ошириб бориш кўзда тутилган.

**Халқ турмуш даражасининг изчил ва барқарор ўсиши,
аҳолини янада кучли ижтимоий ҳимоя қилиш.**

Мамлакатимизда барпо этилаётган янги жамиятнинг устувор йўналиши инсон манфаатларини ифодалаб, унинг етакчи тамойили ҳисобланган кучли ижтимоий сиёсатни амалга оширишдан иборат ва у қуйидагиларни ўз ичига олади: -меҳнат қилиш фаровонлик манбаи эканлигини тушунтиришнинг кучли механизмини жорий этиш, аҳолининг ижтимоий-иқтисодий фаоллигини ошириш учун тегишли шароит яратиш; –аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилишнинг мақсадли ва аниқ йўналтирилган характердаги дастурга эга бўлиш, аҳоли турли ижтимоий қатламларига табақалаштирилган ҳолда ёндашувни йўлга қўйиш;-аҳолининг моддий ёрдамга муҳтож ва кам таъминланган қатламларининг давлат томонидан ижтимоий ҳимоя қилинишни кафолатлаш;- таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш;-жамиятнинг интеллектуал ва маънавий куч қудратини мустаҳкамлаш.

Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтиш даврида Ўзбекистон ҳукумати халқ турмуш даражасининг изчил ва барқарор ўсишига, аҳолини янада кучли ижтимоий ҳимоя қилишга алоҳида ва жиддий эътибор қаратиб келмоқда.

Ҳозирги шароитда бу соҳада аҳоли даромадларини муттасил равишда ўстириб бориш; меҳнат бозорини шакллантириш, янги иш ўринларини яратиш ва аҳолининг бандлигини рационал таъминлаш бўйича фаол сиёсат юритиш; аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг амалдаги тизимини мустаҳкамлаш, унинг мақсадли йўналишини кучайтириш каби муҳим вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни таъминлаш

Иқтисодиёт таркибий тузилишини тубдан ўзгартириш-бу миллий манфаатларни таъминловчи, иқтисодий ўсишга, аҳоли фаровонлигининг ошиб боришига олиб келувчи янгича ишлаб чиқариш тузилмасини билдиради. Бу иқтисодий ислохотларнинг муҳим стратегик вазифасидир. Таркибий ўзгаришлардан кўзланган аниқ мақсадлар қуйидагилардан иборат: иқтисодиётнинг хом ашё етиштиришдан иборат бир томонламалигига чек қўйиш; истеъмолга тайёр, яъни тугалланган маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтиш; импорт ўрнини боса оладиган товарларни иложи борица мамлакатнинг ўзида ишлаб чиқариб, импортга қарамликни чеклаш; маҳсулот сифати ва рақобатбардошлигини жаҳон бозори талаблари даражасига етказиб, мамлакат экспорт салоҳиятини ошириш; ишлаб чиқаришнинг истиқболли соҳаларига устуворлик бериб, барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш; меҳнат ресурсларининг оқилона бандлигини таъминлаш, янги технологияларга ўтиш, халқимизнинг миллий ва тарихий анъаналарига мос келадиган янги соҳаларни барпо этиш; ўзимизда ишлаб чиқариладиган товарлар ҳисобидан миллий бозорни тўлдириш орқали халқ истеъмоли молларининг муҳим турларига бўлган аҳоли талабларини тўлароқ қондириш. Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш мақсадида бутун иқтисод таянчи бўлган ўзак тармоқларни (нефть, нефть маҳсулотлари ва бошқа энергия ресурслари, табиий газ, кўмир ишлаб чиқариш, тоғ-металлургия комплекси, кимё, машинасозлик саноатлари) ривожлантириш иқтисодиётни юксалтиришнинг муҳим йўналишлари саналади. Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни таъминлаш илм талаб тармоқларни устуун даражада ривожлантиришни ҳам ўз ичига олади. Президент И.А.Каримов “... мамлакатимизнинг бой илмий-техникавий салоҳиятидан кенг фойдаланган ҳолда, юксак технология ва фан ютуқларига асосланган ишлаб чиқариш соҳалари-автомобилсозлик, самолётсозлик, микробиология ва замонавий ахборот технология воситаларини тез суръатларда ривожлантириш”-лозимлигини таъкидлади.

Аграр соҳада ҳам чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ҳам мамлакат иқтисодиётини юксалтиришнинг асосий ва муҳим бўлган йўналишидир. Бозор инфратузилмасини шакллантириш, аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасида, ноишлаб чиқариш соҳасида чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва уларни ҳудудлар ўртасида мавжуд бўлган иқтисодий алоқалар асосида мувофиқлаштириб бориш кўзда тутилмоқда.

Жамиятдаги барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқаролараро тотувликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини ва ҳудудий яхлитлигини таъминлаш

Жамиятда барқарорлик ва тинчликни таъминлаш борасида давлатимиз олиб бораётган сиёсатнинг асосий тамойиллари қуйидагича: бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик; халқаро ҳамкорликни янада ривожлантириш; дунё мамлакатлари билан тенг ҳуқуқлилиқ асосида шерикчилик қилиш; барча можаро ва муаммоларни фақат тинч сиёсий ва ҳуқуқий воситалар билан ҳал этиш. Қуролли Кучларни, чегара ва ички қўшинларни давлат сиёсатига мос равишда такомиллаштириш ва чуқур, босқичма-босқич ислоҳ қилиш иши давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишлари ҳисобланади. *“Юксак талабларга жавоб берадиган, мамлакатимиз тинчлиги ва осойишталигини самарали ва ишончли тарзда ҳимоя қилишга қодир, тезкор, етарли даражада таъминланган ва яхши қуролланган, профессионал тайёргарликка эга бўлган Қуролли Кучларимизни шакллантиришимиз даркор”*. Давлат чегараларимизни янада мустаҳкамлаш ва унга тегишли иншоотларни барпо этиш. Хавфсизликнинг бўлинмас ва яхлитлиги ҳақидаги бош принципга таяниб, террорчиликка қарши кураш бўйича халқаро марказ барпо этишга оид Ўзбекистон ташаббусини амалга ошириш борасидаги ишларни янада кучайтириш.

“Ҳуқуқ-тартибот органлари тизимини ислоҳ этиш ва уларнинг жамоатчилик билан алоқаларини мустаҳкамлаш.

Жойларда жамоат хавфсизлигини таъминлаш учун ўзини-ўзи бошқариш органлари, биринчи галда, маҳаллаларнинг ролини янада ошириш”.

“Жиноятчиликка, экстремизм ва жаҳолатнинг ҳар қандай кўринишларига қарши курашда, умумий хонадонимиздаги тинчлик ва осойишталикни асраш йўлида аҳоли фаоллигини ошириш”.

И.Каримов. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз”
Тошкент. “Ўзбекистон” нашриёти, 2000 й.

Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият қурилишининг асосий йўналишлари

Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари

(Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий мажлисининг тўққизинчи сессиясидаги маърузаси бўйича)

1 Ватанимизнинг Мустақиллигини асраб - авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш.

2 Мамлакатимизда хавфсизлик ва барқарорликни, сарҳадларимиз дахлсизлигини, фуқароларимизнинг тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш.

3 Бозор ислохотларини янада чуқурлаштириш, кучли бозор инфратузилмасини яратиш, барқарор ва ўзаро мутаносиб, мустаҳкам иқтисодиётнинг муҳим шарти бўлган эркин иқтисодиёт тамойилларини жорий этиш

4 Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини сўз ва матбуот эркинлигини, ошкораликни, демократик тамойилларни амалий ҳаётда жорий қилиш.

5 Фуқаролик жамиятининг шакллантиришнинг муҳим шарти бўлган — подавлат ва жамоат ташкилотларининг жамият ҳаётидаги ўрни ва аҳамиятини кескин кучайтириш, «кучли давлатдан кучли жамият сари» тамойилни амалда ҳаётга жорий этиш.

6 Суд — ҳуқуқ соҳасини ислоҳ қилиш бўйича олиб борилаётган ислохотларни изчил давом эттириш, қонун устуворлигини, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини таъминлаш.

7 Барча ислохотларимизнинг бosh йўналишини ва самарадорлигининг шировард натижасини белгилаб берадиган инсон омили ва мезони устувор вази фалардан ҳисобланади.

Ўзбекистонда эркин демократик жамиятни барпо этишда миллий истиқлол мафкурасининг аҳамияти

“Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиши муқаррар”

И.Каримов “Тафаккур” журнали 1998 й. 2-сони.

“Мафкура фақат бугун эмас, балки ҳамма замонларда ҳам энг долзарб сиёсий-ижтимоий масала, ҳар қандай жамиятни соғлом ва муқим мақсадлар сари бирлаштириб, унинг ўз муддаоларига эришиш учун маънавий-руҳий куч-қувват берадиган пойдевор бўлиб келган”.

Ислом Каримов. “Фидокор” газетаси. 2000 йил, 8 июнь сони.

(Президент И.Каримов асарлари асосида)

“Биз сохта коммунистик мафкурадан воз кечдик, лекин мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмайди. Бу бўшлиқни бизга ёт ғоялар, мафкуралар эгаллашни мумкин. Бунга асло йўл қўйиб бўлмайди.”

“Ақиданарастлик, диний экстремизм хавфи ёшларимизни йўлдан уришга, уларнинг қалбини ғайриинсоний ғоялар билан захарлашга уринмоқда”.

“Юртимизга кўз олайтирадиган, бизга ҳукмини ўтказишни истайдиган турли кучлар мавжудки, улар ўз ниётларини амалга ошириш учун ҳеч нарсадан тап тортмайдилар. Уларнинг энг ёвуз қуроли-миллий қадриятларимизга тўғри келмайдиган, ёш авлоднинг қалби ва тафаккурини захарлайдиган бузғунчи мафкурадир.”

“Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, дилига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим”.

“Ҳаётимизда ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ноқўя хатти ҳаракатлар мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда”.

“Миллий истиқлол мафкураси халқимизга ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятидаги тараққий этган давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ўлароқ, муносиб ўрин эгаллашга доимий интилиш ҳиссини тарбияламоғи керак.”

Мустақилликни мустаҳкамлаш жараёни ва мафкуравий муаммолар

“Тафаккур озод бўлмаса, онг ва шуур тазйикдан, қулликдан қутулмаса, инсон тўла озод бўлолмайди”. Ҳозирги “давр халқимиз дунёқарашини миллий истиқлол руҳида ислоҳ қилишни қатъий талаб қилмоқда”.

Ислом Каримов.

Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. . 3- жилд. Тошкент. «Ўзбекистон» нашриёти 1996 й. 34-37 бетлар

Мустақил Ўзбекистоннинг келгуси тараққиёти жамият аъзоларининг, ҳар бир шахс, айниқса ёшларнинг маънавий камолоти, истиқлол ғояларининг кишилар онгига, кундалик ҳаётига чуқурроқ сиғиб боришига боғлиқдир. Мустақил тараққиёт йўлида миллий онг ва миллий ўз-ўзини англаш шахс, миллат маънавий камолотининг асосий негизидир. “Биз бир нарсани яхши англаб олишимиз керакки, деб кўрсатади Президентимиз И.А.Каримов, умумий ва махсус билимларга эга, онгли тафаккури ҳар хил “взмлар”дан озод, замонавий дунёқараш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ворис бўлган инсонларгина фуқаролик жамиятини барпо этишга ва уни янада такомиллаштиришга қодир бўлади”¹.

Мустақилликни мустаҳкамлаш жараёнида миллий истиқлол мафкурасининг аҳамияти беқиёсдир. Миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришда мафкуравий муаммоларининг онг муҳими - жамият аъзолари, миллат онгида мустақиллик тафаккурини, дунёқарашини шакллантиришидир. Бу тушунча, Президентимиз И.Каримов кўрсатганидек, аввало:

“Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлоли ҳақида қайғуринг; ўзининг ва ўз халқининг, Ватаниннг қадру қиммати, орномусини англаб, уни ҳимоя қилинг; юксак ғоялар, янги фикрий кашфиётлар, ниятлар оғушида меҳнат қилиб, истеъдоди, бор имкониятини, керак бўлса, жонини юрт истиқболи, элига бахшида этиндир”².

1. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3- жилд. Тошкент. «Ўзбекистон» нашриёти, 1996, 34 бет.
2. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат қилсин. “Тафаккур” журнали. Тошкент. 1998 2-сон 12-13 бетлар.

Ғоявий бўшлиқни тўлдириш зарурати

“Ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар аввало мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлмоқда”.

И. Каримов.

“Фидокор” газетаси. 2000 й. 8-июн сони

Ғоявий бўшлиқ кўпинча бир ижтимоий–иқтисодий тузумдан бошқасига ўтиш даврида юзага келади. Эски тузумда амал қилган ижтимоий-маънавий ва мафкуравий қадриятлар, тамойиллар ва қарацлар ўз аҳамиятини, қимматини йўқотиб, бошланаётган янги давр талабларига жавоб бермай қолади. Ўтиш даврида янги ижтимоий–иқтисодий тузум маънавий-мафкуравий қарашлари, қадриятлари ва ғоялари ҳали шаклланиб улгурмаган, кишилар онгида, қалбида муқим ўрин эгалламаган бўлади. Бунинг оқибатида жамият маънавий ҳаётида, кишилар, айниқса ёшлар онгида, уларнинг маънавиятида ғоявий бўшлиқ юзага келиши мумкин. Бундай ҳолат эндигина миллий мустақиллигини қўлга киритган давлатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига жиддий хавф солиши мумкин. Чунки ўзларининг турли сиёсий, иқтисодий манфаатларига асосланган ғаразли мақсадларини амалга ошириш пайига тушган ички ва ташқи экстремистик кучлар бундан фойдаланиб қолишга уринадилар. Ўз ғаразли мақсадларига эришиш учун улар турли мафкуравий усул ва воситалардан фойдаланиб, мустақил давлат, миллат ҳаётига хавф соладилар. Бунинг оқибатида мафкуравий таҳдид кучаяди. Ҳали ҳаётини тажрибага эга бўлмаган, оқ-қорани таниб улгурмаган ёшларни ўз таъсирига, домига тушириб, улардан ўз мақсадлари йўлида фойдаланишга интиладилар.

Мамлакатда сиёсий, мафкуравий беқарорликни кучайтиришга зўр берадилар. Ўзбекистонда, хусусан *“Наманган ва Тошкентда содир этилган қонли воқеалардан кейингина бу кучларнинг пияли ҳокимият учун кураш бўлиб, улар дин ниқоби остида ҳаракат қилаётган халқаро террорчилик ҳаракатининг бир тўдаси экани ошкор бўлди. Аммо жамоатчилик бу ҳақиқатнинг таътига етувчи қора кучлар ҳали дупқарани шаклланмаган айрим ёшларни жаҳолат ва жиноят ботқоғига тортиб улгурди”*.¹

Шунинг учун, миллий мустақилликнинг дастлабки даврида жамият маънавий ҳаётида юзага келиши мумкин бўлган ғоявий бўшлиқни тўлдириш зарурати туғилади. Миллий истиқлол ғояси ва мафкурасини шакллантириш, унинг асосий тамойиллари ва ғояларини омма онига синдириб бориш-бу муаммони ижобий ҳал этилишига олиб келади. Чунки миллий ғоя, *“миллий мафкура воситасида элу юрт бирлашади, ўз олдида булук мақсадлар қўяди ва уларни адо этишга қодир бўлади”*²

1. И. Каримов. Дошимад ҳалқимизнинг мустаҳкам продасига ишонаман. “Фидокор” газетаси 2000 й. 8-июн.

2. И. Каримов. “Тафаккур” журнали бош муҳаррири билан сўхбати. “Тафаккур” жур. 1998 й. 2 сони IX бет.

Мустақилликни мустаҳкамлаш жараёни ва мафкуравий муаммолар

“Мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зурур. Мафкура бўлмаса одам, жамият ўз йўлини йўқотиши муқаррар. Иккинчидан, қаердаки мафкуравий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона мафкура ҳукмронлик қилиши ҳам тайин ... жамиятнинг, жамият аҳлининг мустаҳкам ва равшан мафкураси бўлмаса, ўз олдига қўйган аниқ бир мақсад-муддаоси бўлмаса, у муқаррар равишда инқирозга юз тутади”.

Ислом Каримов.

“Тафаккур” журнали, 1998 йил 2-сон. III, VI бетлар.

Президентимиз И.А. Каримов миллий тикланиш ғоясини ёш мустақил давлат ва халқнинг миллий тараққиёт концепцияси сифатида илгари сурди. Миллий ғоянинг юзага келиши ва унинг миллат онги, қалбидан чуқур жой олиши тенгсиз бир ижтимоий-маънавий аҳамият касб этади. Миллий истиқлол ғояси миллатнинг тўла мустақиллиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги, унинг нурли келажаги учун қайғуриш ҳиссини ҳар бир фуқаро қалбида юзага келтиришга хизмат қилади.

Миллий истиқлол ғояси ва мафкурасининг амалий жиҳати-муайян ижтимоий-иқтисодий муаммоларни, вазифаларни ҳал қилишда ва уларни бажаришда кишиларни, оммани умумдавлат, умуммиллат ишига сафарбар қилиш, уларни ташкиллаштириш кабилардан иборатдир. Назарий жиҳати эса-жамият миқёсида миллий давлатчилик, миллий уйғониш, юксалишдаги барча прогрессив ғояларни, қарашларни ўзида мужассамлаштиради. Миллий истиқлол мафкураси истиқлол ғояларини омма онгида, дунёқарашида мустаҳкам ўрин эгаллашини таъминлайди ва бу ғояларнинг сиёсий-маънавий асосларини ишлаб чиқиш вазифасини бажаради.

Тўртинчи қисм.
Миллий ғоя ва истиқлол мафкураси

Миллий истиқлол мафкурасининг моҳияти ва асосий тамойиллари

Миллий мафкура тушунчаси ўз моҳиятига кўра миллатнинг мавжудлиги ва тараққиётини таъминлашга йўналтирилган ғоявий қарашлар тизимини англатиб, миллатнинг ўзига хос хусусиятлари, урф-одатлари, характерини ўзида мужас-самлаштиради.

Истиқлол мафкураси эса ўз моҳиятига кўра миллий мафкура тушунчасига нисбатан торроқ маънога эга. Истиқлол мафкураси - миллий ривожланишнинг муайян босқичигагина хос бўлган ғоялар ва қарашлар тизимини ўзида ифодалайди. Истиқлол мафкураси миллатнинг ўз тақдирини ўзи яратиш ҳуқуқи, ҳар жиҳатдан ўзининг муайян давлат тузуми доирасида ривожланиш ҳуқуқига эга эканлигини англатади. Истиқлол мафкураси миллий мафкуранинг, миллий мустақилликни мустаҳкамлашнинг дастлабки давридаги ўзига хосликларини яхлит тарзда ифодаловчи хусусий ҳолати, кўринишидир.

Ҳозирда Ўзбекистон ижтимоий-маънавий ҳаётида амал қилаётган истиқлол мафкураси ўзга миллатга тобе қилишга хизмат қилган коммунистик мафкура шаклидаги истибдод мафкураси иллатларига барҳам бериш, мустақиллик, эрк ва ҳуррият туйғуларини, истиқлолнинг улуғ неъмат эканлигини кишилар, миллат онгига сингдириш, миллий бирлик ва ҳамжиҳатликни таъминлаш, халқаро ҳамжамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида барқарор ривожланиш йўлига чиқиб олиш, миллий мустақилликни ҳар жиҳатдан мустаҳкамлашга йўналтирилган ғоявий қарашлар тизимини ифодалайди.

Миллий истиқлол мафкураси - миллий тикланиш ғоясининг назарий тизимлашган ифодасидир. Миллий истиқлол мафкураси, энг аввало, “миллий ғоя” асосида таркиб топади. Чунки жамиятнинг яшаши учун муайян бир ғоя жамият аъзолари онгини эгаллаши ва уларни бирлаштириши зарур.

Миллий истиқлол мафкурасининг моҳияти ва асосий тамойиллари

“Ўзбекистоннинг миллий истиқлол мафкураси мамлакатимизнинг мана шу мишқада, ён-атрофдаги давлатлар орасида ва жаҳон миқёсида ўзинга муносиб ўрини, ўзининг ихтисосини тўғри ва ҳолисона англаб, шу асосда изчил ҳаракат қилишимиз учун хизмат этиши зарур”.

Ислоҳ Каримов

“Тафаккур” журнали 1998. № 2, 8-бет.

Миллий истиқлол мафкураси-ҳар бир халқнинг ўзгаларга тобе бўлмай, эркин ва озод яшаш, ўзини-ўзи идора этишга қаратилган, унинг истиқболини белгилайдиган, орзу-умидлари, қарашлари, ғоялари мажмуи, жамият тараққиётининг муҳим омилларидан биридир¹.

Миллий истиқлол мафкураси жамият ижтимоий-маънавий ҳаётида руҳий-маънавий озиқлантирувчи манба бўлиб, шахс, миллат ва жамият маънавий юксалишининг асоси бўлиб хизмат қилади. Миллий истиқлол мафкураси ўз моҳиятига кўра сиёсий мафкура даражасида ҳам амал қилади. Чунки унинг маънавий асосини миллатнинг сиёсий-ижтимоий манфаатлари ташкил қилади.

Миллий истиқлол мафкураси ғоялари жамиятни жипслаштиришга йўналтирилган бўлиб, ўзида кўп қиррали сиёсий, ижтимоий, ҳуқуқий, миллий ва бошқа манфаатларни ифодалайди, ҳамда уларни умумдавлат, миллат мақсадлари йўлида ягона ижтимоий-маънавий оқимга бирлаштиради. Миллий истиқлол мафкураси барча халқлар, жамиятнинг ҳар бир аъзоси онги ва қалбига кириб боргандагина миллатнинг кучига ва аниқ ҳаётий фаолиятининг мазмунига айланади.

Миллий истиқлол мафкурасининг моҳияти ўзбеклар билан ягона оила бўлиб яшаётган мамлакатимиздаги барча миллий гуруҳлар, кам сонли халқларнинг фуқаролик ва ватанпарварлик садоқатига асослангандир. Ўзбек миллати атрофида бирлашган барча миллий гуруҳлар манфаатлари жиҳатидан Ўзбекистон халқининг мамлакатимизда тинчлик, миллатлараро тотувлик ва миллий давлатчиликни мустаҳкамлаш борасидаги интилишларини онгли равишда ихтиёрий қўллаб-қувватлашлари муҳимдир.

1. Мустақиллик изоҳли илмий-оммабоп луғат.-Г. “Шарқ”, 1998. 128-бет.

Миллий истиқлол мафкурасининг илдизлари

Тарихий илдизлари

Ватанчимизнинг қадимий ва бой тарихи, халқимизнинг ўзига хос турмуш тарзи, тафаккур ва дунёқараши, ҳаётга, воқеликка мuposабатининг ифодаси бўлган халқ оғзаки ижоди намуналари “Алномид”, “Шанимақом” каби санъат дурдоналари, Ғумарис, Широқ, Спитамен, Муқанна, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур каби миллий қаҳрамонларимизнинг ибратли ҳаёти ҳам миллий истиқлол мафкурасини озиқлантирадиган манбаларидир.

Дунёвий илдизлари

Табиат, жамият, ва инсон моҳиятини англашга, ўрганишга хизмат қиладиган дунёвий билимлар мажмуи ташкил қилади. Бугунги кунгача инсоният эришган табиий илмий билимлар хазинаси шахе дунёқарашини юксалтиришда, унинг маънавиятини бойитишда ҳамда комил инсонни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

Фалсафий илдизлари

Миллий ижтимоий тафаккурнинг мумтоз намуналари бўлган улуг алломаларимизнинг фалсафий мероси, жаҳон фалсафаси дурдоналари ташкил қилади.

XXI аср бошида янгиланаётган фалсафий билимлар, дунёқараш эски, ҳозирги давр талабига жавоб бермайдиган марксистик фалсафадан фарқ қилиб, инсоннинг бу ёруғ дунёдаги ўрни ва моҳиятини очиб берар экан, унинг мафкуравий дунёсини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Диний илдизлари

Ўзбекистон фуқаролари эътиқод қиладиган ислом ва бошқа динларда илгари суриладиган Ватанга, инсонга, ота-онага бўлган меҳр-муҳаббат, динлараро бағрикенглик (толерантлик), ҳалоллик, поклик, меҳр-шафқат каби гоёларни ўз ичига олади. Миллий истиқлол мафкурасини шаклланишида ислом динининг муқаддас китоби - Қуръони Карим ва Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳадислари муҳим манба ҳисобланади. Бу илоҳий манбаларда, юрт тинчлиги инсонни комилликка эришиш йўллари, инсоният раванқи, унинг эзгу ишлари орқалигина рўёбга чиқиши мумкинлиги кўнлаб тарихий далиллар билан кўрсатиб берилган.

Миллий истиқлол мафкураси — Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний қадриятлар ҳамда демократия тамойилларига асосланади

Миллий истиқлол мафқурасининг асосий тамойиллари

Миллий хусусиятларга эга бўлган тамойиллар

Ўзбек халқи ҳаётида қадим-қадимдан жамоа бўлиб яшаш руҳининг устунлиги

Жамоа тимсоли бўлган оила, маҳалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги

Ота-она, маҳалла-қўй, умуман жамоатга юксак ҳурмат-эътибор

Миллатнинг ўлмас руҳи бўлган она тилига муҳаббат

Қаттага ҳурмат-кичikka иззат

Меҳр-муҳаббат, гўзаллик ва нафосат, ҳаёт абадийлигининг рамзи-аёл зотига эҳтиром

Сабр-бардош ва меҳнатсеварлик

Ҳалоллик, меҳр-оқибат кабилар

Умуминсоний қадриятларни ифодаловчи тамойиллар

Қонун устуворлиги

Инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва ҳурфикрлик

Турли миллат вакилларига ҳурмат ва улар билан баҳамжихат яшаш

Диний бағрикенглик (толерантлик)

Дунёвий билимларга интилиш, маърифат-парварлик

Ўзга халқларнинг илғор тажрибалари ва маданиятини ўрганиш кабилар.

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғоялари ва амал қилиш тамойиллари

Миллий истиқлол мафкурасининг бош ғояси

«Эркин фуқаро онгли яшайдиган, мустақил фикрга эга бўлган шахс маънавиятини камол тоштириш бизнинг бош миллий ғоямиз бўлиши зарур». Ислом Каримов.

«Миллий истиқлол мафкураси халқимизга хос бўлган энг муқаддас туйғу ва тушунчаларнинг мужассам ифодаси бўлиши керак». Ислом Каримов.

Миллий истиқлол мафкурасининг бош ғоясида шахс ва миллатнинг озод ва эркин яшани, Ватан равнақи йўлида уларнинг барча имкониятларини рўёбга чиқариш, орзу интилишларини амалга оширишдек улут мақсадлар мужассамлангандир.

Юрт тинчлиги ғояси

Юрт тинчлиги барқарор тараққиёт гарови. «Тинчлик» сўзи Қуръони Каримда 40 марта учраб экан. Бу муқаддас китобнинг оятларидан бирида шундай дейилади; «Меҳрибон парвардигор томонидан одамларга олқиш маъносида «Тинчлик сўзи айтилур». «...Тинчлик, тотувлик, ҳамкорлик ғояси Аллоҳга ҳам, бандаларига ҳам хуш келган эзгу ғоядир.» Ислом Каримов.

Юрт тинчлиги барча нарсадан улут. Юртимизда тинчлик осойишталик бор экан, қолган барча нарсалар ҳам бор бўлади. Қасрда тинчлик бўлмаса, у ерда барака-хайр ҳам бўлмайди. Бу ғоя ўзбек халқининг, аجدодларимизнинг энг қадимдан илгари суриб келган ғоясидир. Юрт тинчлигини сақлаш эса ҳар бир кишининг муқаддас бурчидир.

Ватан равнақи ғояси

Бу ғоя кишиларда Ватан туйғусини ошириб бориш билан боғлиқ. «Инсон ўзлигини англагани, насл-насабини билгани сари юрагида Ватанга муҳаббат туйғуси илдиз отиб, юксала боради. Бу илдиз қанча чуқур бўлса, туғилиб ўсган юртга муҳаббат ҳам шу қадар чексиз бўлади». Ислом Каримов. Жамятимизда шаклланиётган янгича тафаккур, ижтимоий-иқтисодий муносабатлар Ватан равнақи ғояси билан йўғрилган. Бу ғоя Ўзбекистонда янаётган ҳар бир фуқаро, ёш ўз ватани равнақини кўзлаб, шу юртнинг порлоқ келажакни йўлида жон қуйдириши, меҳнат қилиши учун илҳом бағинлайди.

Халқ фаровонлиги ғояси

Халқ фаровонлигини ошириб бориш-ҳозирда давлатимиз сиёсатининг устувор вазифаларидан биридир.

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири - халқ фаровонлигини ошириб бориш бўлиб, унда мулкчилик шакллари ривожлантириш, аҳолининг турли қатламлари ўртасида тадбиркорлик ва ишбилармонликни янада ривожлантириш кўзда тутилади. Бу эса, ўз навбатида аҳолининг моддий фаровонлик даражасини оширишга салмоқли таъсир кўрсатади.

Бу ғояни амалга ошириб борилишида шунга катта эътибор берилиши керакки, мамлакатда ҳар бир фуқаро ўз қадр-қимматига, муносиб ўрнига эга бўлиши, ҳаётдан кўнглин тўлиши.

Миллий истиқдол ғоясининг асосий ғоялари ва амал қилиш тамойиллари

Комил инсон ғояси

“Эркин фуқаролик жамиятининг маънавиятини шакллантиришда миллий истиқдол мафкурасининг асосий ғояларидан бири “озод, ўз ҳақ-ҳуқуқларини яхши танийдиган, боқимаңдаликнинг ҳар қандай кўринишларни ўзи учун ор деб биладиган, ўз кучи ва ақлига ишониб яшайдиган, айни замонда ўз шахсий манфаатларини халқ, Ватан манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган комил инсонларни тарбиялашдан иборатдир”.

Ислом Каримов. Комил инсон ғояси-миллий истиқдол ғояси ва мафкурасининг асосий ғояларидан бири бўлиб, унда маънавий жиҳатдан етук инсонни тарбиялаб етиштиришни ўз ичига олади.

Ижтимоий ҳамкорлик ғояси

“Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлигини кучайтиришнинг асосий шarti ва гарови-мамлакатимизнинг хавфсизлигини таъминлаш, жамиятимизда тинчлик, барқарорлик, миллатлар ва фуқаролар ўртасида тотувликни сақлаш ва кўз қорачиғидай асрашдир”.

Ислом Каримов “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз”. Т. Ўзбекистон, 2000, 27-28 бетлар.

Ижтимоий ҳамкорлик ғояси Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти билан барча соҳаларда ўзаро тенг ҳуқуқлилик асосида ҳамкорлик қилиш ва ривожланган давлатлар даражасига чиқиб вази-фасини ўз ичига олади. Ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиш — Ўзбекистон ижтимоий раънақининг гаровидир.

Миллатлараро тотувлик ғояси

“Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг тили, маданияти, урф-одат ва анъаналарини ривожлантиришга кўмаклашиш, уларга яратиб берилган имконият ва шароитларни янада кенгайтиришдан иборат вазифаларни ўз ичига олади. Шу орқали юртимизда қарор топган миллатлараро тотувлик ва барқарорликни сақлаш, уни кўз қорачиғидай асраш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир”.

Ислом Каримов.

“Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз”. Т. Ўзбекистон, 2000 22 бет.

Диний бағрикенглик ғояси

Ўзбекистонда истиқомат қилаётган аҳоли турли динларга эътиқод қиладилар. Ҳозирги кунда мамлакатимизда ўндан ортиқ конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг фаолияти Ўзбекистон Республикаси Конституциясида, “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунда ҳуқуқий жиҳатдан асослаб берилган.

Динлараро бағрикенглик ғояси — мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган диний ташкилотларнинг ва турли динларга эътиқод қилувчиларнинг ҳақ-ҳуқуқларини поймол қилинишига йўл қўймаслик, камситмаслик, барча дин вакилларининг ўзаро ҳамкор, ҳамжиҳат бўлиб, фаолият юритиши — мамлакат яхлитлиги, тинчлигининг гарови сифатида илгари сурилади.

Миллий мафкурани ёшлар онгига сингдириш соҳалари ва йўналишлари

“Мафкуравий озиқнинг мезони ҳақиқат ва фақат ҳақиқат бўлиши зарур. Яъни, халққа бор ҳақиқатни очик айтиб, шунга кўндириши, ишончини қозониш ва шу асосда уни янги марраларга чорлаш керак. Бунинг учун эса авваламбор миллий ғоя, миллий мафкура негизида одамларнинг эркин ҳаёт қуриш йўлидаги саъй-ҳаракатларини, интилишларини умумлаштирадиган, таҳлил этадиган шу ғояларни бойитиб ривожлантирадиган ва кучайтирадиган идоралар фаолиятини ташкил этиш зарур”.

Ислом Каримов. Хушёрликка даъват. Т. “Ўзбекистон”. 1999 й. 26-бет.

Мафкуравий тарбия тупунчаси. Мафкуравий тарбия - жамият аъзоларини, айниқса ёшларни Ўзбекистоннинг буюк малажагини барпо қилишда муносиб шахс, комил инсон қилиб тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади. Мафкуравий тарбия таълим-тарбия тизимининг мураккаб таркибий тузилишининг барча бўғинларида амал қилади. Оиладан бошлаб, мактабгача таълим, ўрта умумий таълим, ўрта махсус касб-ҳунар таълими, олий ўқув юрти муассасаларида, маҳалла ва меҳнат жамоаларида мафкуравий тарбия ишларини узлуксиз, ҳар қандай компаниябозликларсиз, изчил равишда амалга ошириб бориш мақсадга мувофиқ.

Мафкуравий тарбия - бу, миллий истиқлол ғояси ва мафкурасини ёшлар онги ва қалбига сингдириб бориш жараёнидир. Унинг моҳияти ва мазмуни, мамлакатимизда вояга етаётган ҳар бир ёшни Ватанга садоқат, она тилига муҳаббат руҳида, ота-онаси, оиласи ва миллий қадриятларга чуқур ҳурмат руҳида тарбиялаш каби юксак даражадаги маънавий асослардан иборатдир.

Таълим-тарбия муассасаларининг барча бўғинларида мафкуравий тарбия олиб боришдан асосий мақсад, -Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаб кўрсатганларидек, -миллий мафкура халқни, миллатни бирлаштирувчи, йўлга бошловчи бир байроқ сифатида амал қилишига эришишдир.

“Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, ғурур ифтихорини, керак бўлса, қудратини, орзу-интилишларини мужассамлаштирадиган улғу кучдир. Давлатимизнинг, халқимизнинг, эл-юртимизнинг мақсади ўзининг улғуворлиги, ҳаётийлиги ва ҳаққонийлиги билан ҳаммамизни жалб этадиган бўлмоғи лозим. Токи бу мақсад халқни-халқ, миллатни-миллат қила билсин, қўлимизда енгилмас бир кучга айлансин”. Ислом Каримов. “Тафаккур” журнали. 1998 йил 2-сон.

Миллий мафкурани ёшлар онгига синглириш сохалари ва йўналишлари

Мафкуравий тарбия ишлари олиб бориладиган асосий ижтимоий институт ва ташкилотлар.

Оила

Мактабгача тарбия муассасалари

Маҳалла

Ўрта умумий таълим муассасалари

Меҳнат жамоалари

Ўрта махсус-касб-хунар таълим муассасалари

Туман, шаҳар, вилоят ва республика миқёсида фаолият кўрсатаётган давлат ва жамоатчилик ташкилотлари

Олий таълим муассасалари

**Миллий истиқлол ғояси ва мафқурасини ёшлар онги ва қалбига
сингдириш усул ва воситалари.**

Миллий ва умуминсоний қадриятларга
асосланган таълим ва тарбия

Диний, хусусан ислом динининг инсонпарвар,
тинчликпарвар ва бошқа ғоялари орқали

Фан ва илмий муассасалар фаолияти, илмий
тадқиқотлар натижалари орқали

Жисмоний тарбия ва спортни кенг тарғиб
қилиш ва оммалаштириш орқали

Мадааний-маърифий ишлар, тадбирларни амалга
ошириш ва маданият муассасалари фаолияти
орқали

Миллий урф-одат, маросим ва байрамларни
кенг тарғиб қилиш, уларнинг моҳиятини очиб
бериш орқали

Адабиёт ва санъатнинг классик ва замонавий,
илғор намуналарини тарғиб қилиш орқали

Оммавий ахборот воситаларида миллий ғоя ва
мафкура масалаларини кенг ёритиб бориш
орқали

Миллий мафкурани ёшлар онгига сингдириш соҳалари ва йўналишлари

Ёшларни мафкуравий тарбиялаш

Оила ва мафкуравий тарбия

Оила жамиятнинг муҳим таркибий қисми сифатида ёшларни мафкуравий тарбия қилиш жараёнида муҳим ўрин тутди. Оилада фарзанд тарбияси, кексаларга ёрдам, меҳнатга лаёқатини йўқотганларга ғамхўрлик қилиш, оилавий анъаналарни, миллий қадриятларни сақлаш ва маънавий муносабатларни юксалтириб бориш каби муҳим аҳамиятга эга ижтимоий-руҳий муносабатлар мужассамлашгандир.

Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганларидек, *“...оила ва мафкура тушунчалари чамбарчарс боғлиқдир. Оиланинг жамиятдаги ўрни, тарбиявий-ахлоқий аҳамияти, кадр-қимматини англаб етмасдан, оилага миллат манфаати нуқтаи назаридан ёндашмасдан туриб, халқчил мафкура ярата олмаймиз”*.

(Ислом Каримов. Миллий истиқлол мафкураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишонч. Т. Ўзбекистон, 2000 йил)

Маҳалланинг мафкуравий тарбиядаги роли

“Бағрикенглик, ўзаро меҳр-оқибат сингари ноёб инсоний фазилятлар айнан маҳалла муҳитида камол тонади. Шу маънода, маҳаллани ўзини-ўзи бошқариш мактаби, таъбир жоиз бўлса, демократия дарсхонаси, деб аташ мумкин”¹.

Маҳалла кенгашлари ҳар қандай бошқа давлат органларидан кўра кўпроқ даражада маънавий-мафкуравий ишларни, тадбирларни амалга ошириш имкониятига эгадир.

Маҳаллаларда олиб бориладиган маънавий-мафкуравий ишлар: мафкуравий тарбияга оид мавзуларда учрашувлар, суҳбатлар ташкил қилиш ва бундай тадбирларга меҳнат, уруш фахрийларини, таниқли шахсларни таклиф қилиш мақсадга мувофиқ.

1. Ислом Каримов. Миллий истиқлол мафкураси-халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишонч. Т. Ўзбекистон. 2000 йил.

Мафкуравий тарбиянинг услуб ва воситалари

Инсон, ижтимоий гуруҳ ва жамият феъл-атвориға таъсир қилувчи мафкуравий омиллар.

Уларни таҳлил ва тарғиб қилиш усуллари.

Миллий ифтихорни шакллантириш усуллари.

Диний экстремизмни мафкуравий қурол-сизлантириш усуллари ва йўллари.

Соғлом мулоқот маданиятини тарбиялашнинг услуб ва воситалари.

Миллий виждон, ориятни уйғотиш услублари.

Мафкуравий тарбия ва ёт ғояларнинг таҳдидларига қарши кураш услублари.

Эътиқодни шакллантирувчи услублар.

Ватанпарварлик ва миллатпарварлик тарбиясининг самарали воситалари.

Ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш йўллари.

Фойдаланиш учун адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1998 й.
2. Имом Бухорий. “Ҳадис”. 4-жилдлик. Т. Қомуслар бош таҳририяти, 1992 й.
3. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. Т., Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1993 й.
4. Қайқовус. Қобуснома. Т., “Ўқитувчи” нашриёти, 1986 й.
5. Низомулмулк. Сиёсатнома ёки сияр ул-мулк. Т., «Адолат», 1997 й.
6. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Т., “Юлдузча” нашриёти, 1990 й.
7. Аҳмад Яссавий. Ҳикматлар. Т., Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1991 й.
8. Амир Темур. “Темур тузуклари”. Т., Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1996 й.
9. Мирзо Улуғбек “Тўрт улус тарихи”. Т., “Чўлпон” нашриёти. 1994 й.
10. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. Т., Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1983 й.
11. Заҳриддин Муҳаммад Бобур. “Бобурнома”. Т., “Чўлпон” нашриёти. 1989 й.
12. Насафий. Ҳазрат Баҳовуддин Нақшбанд. Т., “Фан” нашриёти. 1993 й.
13. Херман Вамбери. Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи. Т., Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990 й.
14. Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. Т., “Ўқитувчи” нашриёти, 1992 й.
15. Фозилбек Отабек ўғли. Дукчи Эшон воқеаси. Т., “Чўлпон” нашриёти, 1992 й.
16. Маҳмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. Т., “Маънавият”, 1997 й.
17. Абдулҳамид Чўлпон. Гўзал Туркистон. Т., “Маънавият”, 1997 й.
18. Иброҳим Мўминов. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. Т., “Фан” 1993 й.
19. Ислом Каримов. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1996 й.
20. Ислом Каримов. Биздан овоз ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1996 й.
21. Ислом Каримов. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1996 й.
22. Ислом Каримов. Бунёдкорлик йўлидан. 4-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1996 й.

23. Ислом Каримов. Янгича фикрлаш ва ишлаш-давр талаби. 5-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1997 й.
24. Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1997 й.
25. Ислом Каримов. Маънавий юксалиш йўлида. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1998 й.
26. Ислом Каримов. Жамиятимиз мафқураси халқни халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. “Тафаккур” журнали бош муҳаррири саволларига жавоблар. 1998 й, 2-сон.
27. Ислом Каримов. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. “Мулоқот” журнали, 1998 й, 5-сон.
28. Ислом Каримов. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. 6-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1998 й.
29. Ислом Каримов. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1999 й.
30. Ислом Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. 8 - жилд. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 2000 й.
31. Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1999 й.
32. Ислом Каримов. Оллоҳ қалбимизда, қорағимизда. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 1999 й.
33. Ислом Каримов. Миллий истиқлол - мафқураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. “Фидокор” газетаси мухбири саволларига жавоблар. Т., “Ўзбекистон” нашриёти, 2000 й.
34. Ислом Каримов «Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари». Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўққизинчи сессиясидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2002 йил 30 август сони.
35. Баркамол авлод орзуси. Т., “Шарқ” нашриёти, 1999 й.
36. Соғлом авлод-бизнинг келажакимиз. Т., Ибн Сино номидаги нашриёт, 2000 й.
37. Ўзбекистон Республикаси. Энциклопедия. Т., Қомуслар бош таҳририяти, 1997 й.
38. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. (Олий таълим муассасалари учун қўлланма) Тошкент. «Янги аср авлоди». 2001 йил.
39. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. (Изоҳли кўргазмали воситалар тўплами). Тошкент. «Янги аср авлоди». 2001 йил.
40. Абдуллажон Бегматов. Маънавият фалсафаси ёхуд Ислом Каримов асарларида янги фалсафий тизимнинг яратилиши. Тошкент. «Шарқ». 2000 йил.

41. Маънавият юлдузлари. Тошкент, Абдулла Қодирий номидаги нашриёт, 1999 й.
42. Жалолиддин Мангуберди. Т., “Шарқ”. 1999 й.
43. Б. Аҳмедов. Амир Темур. Т., Абдулла Қодирий номли халқ мероси нашриёти, 1998 й.
44. Ҳалимбой Бобоев. Амир Темур ва темурийлар салтанати. Т., “Камалак”, 1996
45. Ватан саодати. Т., “Шарқ”, 1998 й.
46. Ватан туйғуси. Т., “Ўзбекистон”, 1996 й.
47. Жаҳидчилик: ислохот, янгиликлар, мустақиллик ва тараққиёт учун кураш. Т., “Университет”, 1999 й.
48. А. Жалолов. Мустақиллик масъулияти, Т., “Ўзбекистон”, 1996 й.
49. Нарзулла Жўраев. Агар огоҳ сен. Т., “Ёзувчи” нашриёти, 1998 й.
50. Абдуллажонов А. Диний ақидапарастликнинг келиб чиқиши, моҳияти ва Ўзбекистонга кириб келиши. Сайфуддин Жўраев. Шарқона босиқлик сирини. Т., “Ўзбекистон”, 1994 й.
51. М. Имомназаров. Миллий маънавиятимиз назариясига чизгилар. Т., “Шарқ” нашриёти, 1998 й.
52. Маънавий камолот омиллари. Т., “Университет”, 1995 й.
53. Мустақиллик изохли илмий-оммабоп луғат. Т., “Шарқ”, 1998 й.
54. Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. 1-китоб. Т., “Ёзувчи” нашриёти, 1996 й.
55. Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. 2-китоб. Т., Гофур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат ҳамда “Ўзбекистон” нашриётлари 1999 й.
56. Жумабой Раҳимов. Туроннинг шерюрак баҳодирини. Т., “Ўқитувчи”, 1999 й.
57. Темурнома. Т., “Чўлпон” нашриёти, 1990 й.
58. Э. Тўрақулов, С. Раҳимов. Абу Райҳон Беруний. Руҳият ва таълим-тарбия ҳақида. Т., “Ўқитувчи” нашриёти, 1992 й.
59. Камолиддин Юнусов. Социология. Ўқув қўлланмаси. Андижон, “Андижон” нашриёти, 1998 й.
60. Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йили. Т., “Шарқ”, 1999 й.
61. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Т., “Ўзбекистон”, 2000 й.
62. Азиз Қажумов. Абу Райҳон Беруний. Абу Али ибн Сино. Т., “Ёш гвардия” нашриёти, 1987 й.
63. М. Қирғизбоев. Фуқаролик жамияти: сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар. Т., “Шарқ”, 1998 й.
64. Ҳ. Ҳамидов. Олис-яқин юлдузлар. Т., “Чўлпон” нашриёти, 1990 й.

Мундарижа

Сўз боши	3
Кириш	5

I. Миллий ғоя ва мафкуралар тарихидан.

1. Ғоя ва мафкура тушунчалари, уларнинг моҳияти ва мазмуни	7
Сиёсий мафкура ва унинг турлари	9
Миллий ғоя	12
Миллий мафкура	13
Миллий мафкуранинг асосий функциялари	14
2. Жамият тараққиётидаги бунёдкор ғоялар тарихи	18
3. Жамият тараққиётидаги бузғунчи ғоялар ва уларнинг асосий тарихий кўринишлари	37
4. Инсоният ҳаётида ғояга қарши-ғоя, жаҳолатга қарши-маърифат тамойили	39
5. Тарихда ғоя ва мафкураларни мулоқлаштириш оқибатлари.	40

II. Ҳозирги замонда инсон онги ва қалби учун кураш.

1. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси.	42
2. Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви	44
3. Ҳозирги давр: геополитик мақсадлар ва мафкуравий сиёсат	45
4. Жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар	47
5. Марказий Осиё минтақасидаги мафкуравий жараёнлар	50
6. Ўзбекистонга хуруж қилаётган мафкуравий таҳдидлар ва уларнинг турлари	51

III. Ўзбекистон тараққиёти ва мафкуравий муаммолар

1. Тараққиётнинг Ўзбек модели	54
2. Ўзбекистоннинг жаҳондаги ўрни ва нуфузи	55
3. Ўзбекистоннинг тинчликсевар ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари	57
4. Биз қандай жамият барпо этмоқдамиз	58
5. Ўзбекистонда барпо этилаётган жамият қурилишнинг асосий йўналишлари	61
6. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари	68
7. Ўзбекистонда эркин демократик жамиятни барпо этишда миллий истиқлол мафкурасининг аҳамияти	69
8. Мустақилликни мустаҳкамлаш жараёни ва мафкуравий муаммолар	70

IV. Миллий ғоя ва истиқлол мафкураси

1. Миллий истиқлол мафкурасининг моҳияти ва асосий тамойиллари	73
2. Миллий истиқлол мафкурасининг илдиэлари	75
3. Миллий истиқлол мафкурасининг асосий тамойиллари	76
4. Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғоялари ва амал қилиш тамойиллари	77

V. Миллий истиқлол мафкурасини халқимиз онги ва қалбига сингдириш

1. Миллий мафкурани ёшлар онгига сингдириш соҳалари ва йўналишлари	79
2. Мафкуравий тарбия ишлари олиб бориладиган асосий ижтимоий институт ва ташкилотлар	80
3. Мафкуравий тарбиянинг услуб ва воситалари	83
Фойдаланиш учун зарур адабиётлар рўйхати	84
Мундарижа	87

Камолиддин ЮНУСОВ

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ:

АСОСИЙ ТУШУНЧА ВА ТАМОЙИЛЛАР

(Ўқув - услубий қўлланма)

Муҳаррир:

Х.Усмонов

Техник муҳаррир:

К.Исмоилов

Мусахҳих:

М.Абдуллаева

Компьютерчи:

Р.Гловацкий

Босмахонага 17.04.2003 йилда берилди.
Босишга 26.05.2003 йилда рухсат этилди.
Бичими 60x84/8. Ҳажми 11,5 босма табоқ.
Баҳоси келишилган нарҳда.
Буюртма № 62.

«ТНД-Сервис» фирмаси босмахонасида босилди.
Манзил: Андижон ш. Бобуршоҳ кўчаси, 26.

